

‘Alles is water’

*Over de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in drie
hedendaagse speculatieve romans waarin klimaatverandering een rol speelt*

Masterscriptie Literatuur Vandaag (TLMV16016)

Kim Jelsma (6863760)

k.jelsma@students.uu.nl

Begeleider: Dr. Rik Spanjers

Tweede lezer: Dr. Sven Vitse

Aantal woorden: 13925

Datum: 16 juli 2021

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Tussen Nederlanders en het water bestaat een bijzondere relatie. Deze wordt geconstrueerd, bevestigd en versterkt door literatuur, zo onderzocht Lotte Jensen in *Wij tegen het water*. Jensen onderzocht de relatie tussen de strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit in literatuur van vroeger, maar dit onderzoek beantwoordt de vraag op welke manieren hedendaagse speculatieve fictie de relatie tussen de Nederlandse identiteit en het water construeert. Drie romans, *KliFi* van Adriaan van Dis, *Een horizon vol eilanden* van Tais Teng en *Weerwater* van Renate Dorrestein, zijn hiervoor bestudeerd. Er is in de drie romans gekeken naar het spanningsveld tussen enerzijds het meesterschap over het water en anderzijds de door klimaatverandering teruggekeerde angst ervoor. Geconcludeerd kan worden dat de strijd tegen het water nog altijd sterk verbonden is aan de Nederlandse identiteit en dat literatuur hier een bepalende rol in speelt. Zowel op het gebied van meesterschap als angst bevestigen de drie romans deze band. *KliFi* blijkt het meest kritische geluid te laten horen, het is duidelijk een aanklacht op de manier waarop er vandaag de dag met klimaatverandering wordt omgegaan en het zet vraagtekens bij het idee van meesterschap over het water. In *Weerwater* is de angst voor het water teruggekeerd, wat voor een gevoel van verbondenheid tussen de inwoners van Almere zorgt. Op die manier houdt deze roman de mythe rondom de relatie tussen de strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit in stand. *Een horizon vol eilanden* is aan de ene kant een optimistisch en futuristisch verhaal waarin alles met technologie opgelost lijkt te kunnen worden, maar dit techno-optimisme wordt niet door iedereen gedeeld. Er is een tweedeling merkbaar tussen mensen die geloven in technologische vooruitgang en mensen die liever terug zouden gaan naar hoe het vroeger was. Het meesterschap over het water komt dus zeker naar voren in de ziltpunkroman, maar er worden ook kanttekeningen bij geplaatst. In de drie romans is er dus zowel sprake van meesterschap over het water als angst voor het water en beide zaken zorgen voor een gevoel van verbondenheid tussen de personages, voor een wij-gevoel.

Voorwoord

Het schrijven van deze scriptie was een zware opgave, dat zal ik niet ontkennen. Het is het moeilijkste wat ik ooit heb gedaan en ik ben ontzettend blij dat het erop zit. In het voorjaar van 2020 begon ik met het uitzoeken van een scriptieonderwerp, vlak voor de coronacrisis in Nederland losbarstte. Ik wilde graag aan de slag met sciencefiction, een genre dat tijdens de opleiding onbesproken bleef, maar dat ik zeer interessant vind. Samen met mijn begeleider, Rik Spanjers, kwam ik uit bij het eerste Nederlandse sciencefictiongenre, genaamd ziltpunk. Daarnaast heeft de relatie tussen het water en Nederlanders me altijd al gefascineerd en die twee onderwerpen bleken ook nog eens heel goed aan elkaar gekoppeld te kunnen worden. Na een moeizame start tijdens mijn stageperiode en een heftig halfjaar vanwege het coronavirus en bijbehorende mentale problemen, besloot ik na de zomer en na een periode van rust en bezinning het onderwerp enigszins aan te passen. Het zou nog steeds over de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit gaan en ook sciencefiction zou er een rol in spelen, maar ik wilde het onderwerp iets verbreden om een nieuwe blik op het onderzoek te kunnen werpen. Uiteindelijk is daar deze scriptie uitgekomen. Het was een erg leerzame periode, die ik ondanks de tegenslagen niet had willen missen. Ik kijk er naar uit dit hoofdstuk af te mogen sluiten en op zoek te gaan naar een baan in het culturele veld: het is tijd voor de volgende stap.

Extra gek is het om deze scriptie over het spanningsveld tussen aan de ene kant meesterschap over het water en aan de andere kant de angst ervoor af te sluiten in de dagen dat zich in het zuiden van Nederland en in België en Duitsland een watersnoodramp voltrekt. Door de hevige regenval van de afgelopen tijd stijgt het waterpeil ontzettend snel en staan de straten van vele plaatsen blank. Hele dorpen worden geëvacueerd en de wateroverlast eist vele levens. Een bizar gegeven dat doet inzien dat anno 2021 de strijd tegen het water nog altijd niet gestreden is.

Ik wil graag mijn begeleider Rik Spanjers bedanken voor al zijn inzet, geduld en wijze woorden. Zonder hem had ik het niet kunnen doen. Ook mijn tweede lezer Sven Vitse bedank ik voor zijn waardevolle opmerkingen en feedback. Alle docenten van de master Literatuur Vandaag hartelijk dank voor de interessante lessen en mooie gesprekken. Ten slotte ook duizendmaal dank aan mijn familie en vrienden, zonder wie ik hier niet zou zijn en die anderhalf jaar lang naar mijn gezeur over deze scriptie hebben moeten luisteren. Bedankt voor alles.

Kim Jelsma

Groningen, 16 juli 2021

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Theoretisch kader	10
2.1 Literatuur en de Nederlandse identiteit: het water	10
2.1.1 Onderzoek naar de Nederlandse identiteit	10
2.1.2 De rol van literatuur in de constructie van de Nederlandse identiteit	12
2.2 Identiteit	14
2.2.1 Wat is identiteit?	14
2.2.2 Onderzoek naar identiteit	14
2.3 De invloed van genres	15
2.3.1 Genres en genreconventies	15
2.3.2 Speculatieve fictie	16
2.3.3 Polyfonie in de literatuur	19
3. Methode	21
4. Meesterschap & Optimisme	23
4.1 Ultiem meesterschap in <i>Een horizon vol eilanden</i>	24
4.1.1 Ziltpunk	24
4.1.2 Verbinding door water en technologie	26
4.2 De gemaakte stad: Almere in <i>Weerwater</i>	27
4.2.1 Almere, de gemaakte stad	27
4.2.2 Verbinding door schrijven en het water	28
4.3 Het water verbindt: <i>KliFi</i>	30
4.3.1 (Illusie van) meesterschap	30
4.3.2 Gevoel van verbondenheid	31
4.4 (Te veel) vertrouwen in het meesterschap?	31
5. Afbrokkeling & Onzekerheid	33
5.1 Overstroming en protest in <i>KliFi</i>	34
5.1.1 Sociale stratificatie	34
5.1.2 Het onderwerp klimaatverandering	35
5.2 Terug naar de basis in <i>Een horizon vol eilanden</i>	37
5.2.1 Angst voor het water	37
5.2.2 Kritiek op technologie	38
5.3 Angst en onzekerheid in <i>Weerwater</i>	39
5.3.1 Dystopie	39
5.3.2 Religie	40
5.4 Meesterschap of geen meesterschap?	41
6. Conclusie	42
Literatuurlijst	44

1. Inleiding

Tussen Nederlanders en het water bestaat een bijzondere relatie. In *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd* betoogt hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis Lotte Jensen dat die relatie tussen Nederlanders, de Nederlandse identiteit en het water een culturele constructie is, versterkt en bevestigd door verhalen (9). Haar onderzoek concentreert zich op de Nederlandse identiteitsvorming en de rol die verhalen hierin spelen vanuit een cultuurhistorisch perspectief. Er zijn namelijk talloze werken verschenen over watersnoodrampen en over dappere Hollanders die de strijd tegen het water wisten te winnen¹ en deze connectie tussen het water en de Nederlandse identiteit speelt tot op de dag van vandaag door. Dit is terug te zien in verschillende media, zoals literatuur, maar ook films en series. Zo verscheen in 2016 de serie *Als de dijken breken*, was in 2021 de serie *Nederland Waterland* te zien op NPO1 en kwam Adriaan van Dis in datzelfde jaar met zijn roman *KliFi*, over een ernstige overstroming in de toekomstige republiek Nederland. Daarnaast verschijnen er regelmatig informatieve stukken over de rol van het water in Nederland. Zo publiceerden Lotte Jensen en Adriaan Duiveman in 2020 een rapport over communicatiestrategieën rondom zeespiegelstijging in samenwerking met Rijkswaterstaat en het Kennisprogramma Zeespiegelstijging en komt in het publieksonderzoek ‘Denkend aan Nederland’ het water veelvuldig als onderwerp naar voren. Dit zijn uiteenlopende voorbeelden die laten zien dat het water diep verankerd ligt in de collectieve voorstelling van de Nederlandse identiteit (Jensen 8), zowel de strijd ertegen als de liefde ervoor.

De plaats die het water inneemt in de Nederlandse identiteit is een cultureel construct, bewerkstelligd door het groots uitmeten van watersnoodrampen uit de geschiedenis. De gezamenlijke strijd tegen het water zorgt voor een Nederlands wij-gevoel en onder andere literatuur voedt het idee dat dit bij uitstek een Nederlands fenomeen is. Al is de strijd tegen het water zeker geankerd in historische realiteit, het is een culturele constructie die bij vlagen heroïsche en mythische proporties

---

¹ zie ook Jensen 2018, een aantal voorbeelden: ‘Herinnering aan Holland’ van Hendrik Marsman (1936), ‘Klara en Ewoud’ van Hendrik Tollens (1955), ‘Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825’ van G. A. C. W. de Thouars (1825) en ‘Klaag- en troost-dicht’ van J. Deknatel (1722).

aanneemt en daarmee de perceptie van de werkelijkheid beïnvloedt (Jensen 9). Waar vroeger de angst voor het water voor verbinding zorgde, veranderde dit langzaam maar zeker in een Nederlands wij-gevoel gebaseerd op meesterschap over het water. Nederlanders leerden steeds beter het water te bedwingen en dit bracht een gevoel van trots met zich mee. Over de hele wereld vergaarden Nederlanders bekendheid op het gebied van waterwerken. Dijken, polders en aquaducten: Nederlanders zijn in het vervaardigen ervan erg bedreven en dit imago draagt Nederland dan ook graag uit. Op de website www.holland.com is bijvoorbeeld een pagina gewijd aan ‘Nederland Waterland’, waarop wordt uitgelegd waarom het water zo belangrijk voor Nederland is:

“Nederland en water; ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. (...) Al eeuwenlang hebben wij Nederlanders een relatie met water die uniek is in de wereld. (...) Hoewel Nederland trots is op de rijkdom van het water, is de relatie van Nederlanders met het water niet altijd even makkelijk geweest. Nederland ligt voor bijna een derde onder zeeniveau. Dat betekende dat er met molens en gemalen, polders en dijken en later met waterwerken als de Afsluitdijk en de Deltawerken het water onder controle moesten krijgen. Uiteindelijk heeft dat geleid tot een land dat niet alleen haar schoonheid, maar ook haar rijkdom deels aan het water te danken heeft.” (“Holland.com”)

Deze tekst bevestigt dat de relatie tussen het water en Nederlanders een unieke, tweeledige relatie is. Zowel angst als trots, zowel rijkdom als verwoesting. Die angst en verwoesting zijn zoals gezegd vooral van vroeger tijden en het meesterschap over het water is steeds groter en belangrijker geworden. Ook dit meesterschap is onderdeel geworden van de Nederlandse cultuur en identiteit, met Nederlanders als winnaars van de strijd tegen het water.

Met de groeiende urgentie van klimaatverandering lijkt de rol die het water in de Nederlandse cultuur en identiteit speelt echter opnieuw te veranderen. Zo is zeespiegelstijging een reële dreiging die van grote invloed op Nederland is, mochten de dijken breken of niet langer hoog genoeg blijken. Van een land dat voor een groot deel onder de zeespiegel ligt, valt te verwachten dat er veel wordt gedaan om deze verandering van het klimaat tegen te gaan. Dit lijkt tot nu toe echter niet het geval.

Met de huidige klimaatmaatregelen zullen bijvoorbeeld de klimaatdoelen van 2030 niet gehaald worden (“KEV 2020”). Vele Nederlanders lijken de dreiging van het water en van het veranderende klimaat niet te voelen, of hebben een rotsvast vertrouwen in de dijken die het land tot nu toe beschermen (Jensen 2020, 11). Het bovengenoemde meesterschap over het water speelt hoogstwaarschijnlijk een rol in deze onverschilligheid die of zelfs scepticisme dat zich lijkt voor te doen. Immers, als men er vanuit gaat dat er voor ieder probleem een technologische oplossing bestaat, vervalt de noodzaak om kritisch naar menselijk gedrag te kijken, zo betoogt Jensen in ‘De strijd tegen het water, verbindingen tussen verleden en heden’, haar artikel uit *Welke verhalen vertellen we?* (13). Dit klimaat-scepticisme is volgens Jensen overigens een relatief modern verschijnsel dat in verhalen van vroeger over de omgang met het water niet terug te vinden valt. De geschiedenis is juist doordrenkt van verhalen waarin het water een reële bedreiging vormt en hoe daar dan mee om te gaan (13).

Waar Jensen verhalen uit het verleden heeft onderzocht om de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit aan te tonen en de rol die literatuur speelt in de constructie van die relatie, kijkt dit onderzoek naar het heden en de toekomst. Speelt die relatie inderdaad nog tot op de dag van vandaag door en hoe komt die naar voren in hedendaagse literatuur? Dit is interessant, omdat het de vraag oproept of met name het meesterschap over het water naar voren komt, of dat er in de hedendaagse literatuur ook weer ruimte is voor angst en onzekerheid ten opzichte van het water, met het oog op klimaatverandering. Het onderzoek kijkt naar een specifiek deel van de hedendaagse literatuur, namelijk naar speculatieve fictie. Speculatieve fictie is alle fictie die draait om een verhaalwereld die sterk verschilt van de wereld van nu, denk bijvoorbeeld aan een post-apocalyptisch of bovennatuurlijk wereldbeeld. De vraag die dit onderzoek stelt is de volgende:

“Op welke manieren construeert hedendaagse speculatieve fictie de relatie tussen de Nederlandse identiteit en het water?”

Om deze vraag te beantwoorden zijn drie hedendaagse speculatieve romans geanalyseerd waarin het water een belangrijke rol speelt. Dit zijn *KliFi* uit 2021 van Adriaan van Dis, *Weerwater* uit 2015 van

Renate Dorrestein en *Een horizon vol eilanden* uit 2009 van Tais Teng. Het zijn drie uiteenlopende romans, elk uit een heel ander genre en met elk hun eigen invalshoek. Zo is *Een horizon vol eilanden* een sciencefictionverhaal over een toekomstig Nederland dat nog weinig overeenkomsten vertoont met Nederland anno 2021, is *Weerwater* een dystopische roman waarin Almere na hevig noodweer als enige plek op aarde nog lijkt te bestaan en speelt *KliFi* zich af in de toekomstige republiek Nederland, waar de Oranjes zijn verjaagd en een dictatoriale president de lakens uitdeelt. Deze verschillen maken de drie boeken tot uiterst interessante onderzoeksobjecten. Aan de hand van een aantal onderwerpen, die deels geïnspireerd zijn door de pijlers van Jensens *Wij tegen het water*, is een close-reading van de drie werken gedaan. Vragen die gesteld worden gaan over de mate waarin het meesterschap aanwijsbaar is in de boeken, over de relatie tussen het water en de personages en over de manieren waarop deze literatuur die bijzondere relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit aansnijdt en zelfs construeert. Hierbij komen ook de verschillende genres en hun bijbehorende genreconventies aan bod: hoe zijn die van invloed op de manier waarop de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in deze speculatieve romans naar voren komt?

Dit onderzoek bespreekt nu eerst een aantal thema's en vragen die van belang zijn voor het kunnen uitvoeren van de analyse. Het gaat om het beantwoorden van de vraag op welke manieren literatuur een rol speelt in identiteitsvorming, wat de rol van het water is in de Nederlandse identiteit en hoe dat in literatuur naar voren komt. Hiervoor wordt binnen de speculatieve fictie ook het fenomeen 'klimaatfictie' besproken, evenals de positie en mogelijkheden van het genre 'sciencefiction'. Op dit theoretisch kader volgt de methode, waarin de aanpak van het onderzoek uitgelegd wordt. Dan volgt de kern van dit onderzoek: de analyse. *Hoofdstuk 4: Meesterschap en Optimisme* bespreekt hoe het meesterschap over het water en de trots die Nederlanders voelen als het om de strijd tegen het water gaat naar voren komt in de drie romans. *Hoofdstuk 5: Afbrokkeling en Onzekerheid* gaat hierop door en snijdt de andere kant van het verhaal aan: is er sprake van terugkeer van angst en onzekerheid? Zo ja, hoe wordt die zichtbaar in deze speculatieve fictie en hoe wordt deze hernieuwde blik op het water misschien zelfs door die literatuur geconstrueerd? Na de analyse volgt in hoofdstuk 6 de conclusie met daarin het antwoord op de onderzoeksvraag, enkele kanttekeningen bij dit onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

2.1 Literatuur en de Nederlandse identiteit: het water

2.1.1 Onderzoek naar de Nederlandse identiteit

Bestaat er zoiets al een Nederlandse identiteit en zo ja, waar bestaat die dan uit? Naar deze vraag wordt veelvuldig onderzoek gedaan en een van de belangrijkste en grootste onderzoeksinstituten die zich hiermee bezighoudt is het NL-Lab. Ze omschrijven hun werk zelf als volgt:

“NL-Lab is een onderzoeksgroep van het KNAW Humanities Cluster, opgericht door Huygens ING en het Meertens Instituut in 2019. NL-Lab ontwikkelt onderzoek naar Nederlandse cultuur en identiteit in heden en verleden. Hoe wordt nationale identiteit gemaakt en gevoeld? Hoe praat Nederland, hoe smaakt Nederland, hoe vertelt Nederland zijn geschiedenis? Waar en voor wie staat Nederlandse identiteit op het spel? NL-Lab bundelt expertise uit verschillende kennisvelden om met behulp van innovatieve onderzoeksmethodes nieuwe perspectieven te ontwikkelen op deze urgente kwesties.” (“NL-Lab”).

Op de website van NL-Lab zijn ontzettend veel onderzoeken te vinden naar mogelijke onderdelen van de Nederlandse identiteit. Dit varieert van onderzoek naar drop of kaas tot onderzoek naar de Nederlandse taal en Nederland als petitieland. Een van de meer omvangrijke publicaties is het onderzoeksrapport ‘Denkend aan Nederland’ van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2019, dat een verzameling is van afgenomen enquêtes over aspecten van de Nederlandse identiteit. Hierin komt naar voren welke zaken tot onderdeel van de Nederlandse identiteit worden gerekend. Uit het onderzoek blijkt dat een groot deel van de ondervraagde Nederlanders vindt dat er zoiets als een Nederlandse identiteit bestaat. Met name taal, symbolen en tradities zijn hierin belangrijk. Nederlanders zijn het hierover behoorlijk met elkaar eens, er bestaan opvallend veel overeenkomsten in de antwoorden

tussen Nederlanders van verschillende leeftijdscategorieën, afkomsten en opleidingsniveaus. Verschillen zijn er natuurlijk wel. Wat de een als verbindend ervaart, zorgt voor de ander juist voor het vergroten van afstand en andersom. Uit de enquêtes van het SCP blijkt bovendien dat Nederlanders de landschapkenmerken die met water te maken hebben (onder andere grachten, polders en de Waddenzee) als zeer groot onderdeel van de Nederlandse identiteit beschouwen.

Ook Herman Pleij doet onderzoek naar de Nederlandse identiteit. In 2014 verscheen *Moet nog steeds kunnen*, een herziene versie van zijn in 2010 uitgebrachte *Moet kunnen*. In dit boek bespreekt Pleij allerlei aspecten die tot de Nederlandse identiteit gerekend zouden kunnen worden. Dit wordt besproken in hoofdstukken als ‘Houvast in het verleden’, ‘Lof van de middelmaat’ en ‘Karakters van land en water’. Dit laatstgenoemde hoofdstuk is voor dit onderzoek zeer interessant. Pleij beschrijft hierin hoezeer het land en het water aan elkaar verbonden zijn in Nederland en hoe Nederlanders amfibieën genoemd zouden kunnen worden in plaats van landbewoners (118). Hij spreekt over het meesterschap over het water, over de mogelijkheden die Nederlanders zien als het om water gaat en hoe het ze geen angst in lijkt te boezemen, in tegenstelling tot niet-Nederlanders (119). Deze sterke connectie tussen het water en Nederlanders komt ook naar voren in *De amfibische cultuur* van Petra van Dam. Van Dam introduceerde in haar werk de term ‘amfibische cultuur’ om aan te geven hoezeer het een Nederlandse karaktereigenschap is om zo heen en weer te bewegen tussen land en water.

Ook buiten Nederland wordt er over de Nederlandse identiteit gesproken. Een aantal voorbeelden hiervan zijn de boeken *Why the Dutch are different* van Ben Coates (2015), *Discovering the Dutch* van Besamusca & Verheul (2010) en *The Undutchables* van White & Boucke (2005). Deze werken bespreken verschillende kanten van de Nederlandse identiteit, maar in alle komt de belangrijke rol die het water in het leven van Nederlanders speelt aan bod. Zo gaat het over de karakteristieke molens, sloten en polders, maar ook de strijd tegen het water wordt expliciet benoemd. Deze strijd tegen het water blijkt dus in vrijwel alle onderzoeken naar de Nederlandse identiteit naar voren te komen en kan daarom bevestigd worden als belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit.

2.1.2 De rol van literatuur in de constructie van de Nederlandse identiteit

Lotte Jensen heeft in haar onderzoek naar de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit geconstateerd dat die relatie een constructie is die wordt bewerkstelligd door literatuur en dat literatuur dus een grote rol speelt in het tot stand brengen van die relatie tussen water en de Nederlandse identiteit. Dit bespreekt Jensen in haar stuk *Wij tegen het water* en er wordt verteld waar haar conclusie vandaan komt. Dit heeft bijvoorbeeld te maken met het idee van *imagined communities*. Dit is een concept van politicoloog Benedict Anderson dat gaat over ingebeelde gemeenschappen, waarbij de leden elkaar niet allemaal persoonlijk kunnen kennen, maar die toch een gevoel van verbondenheid en eenheid ervan, bijvoorbeeld een natie. Anderson heeft geconstateerd dat de media een cruciale rol spelen in de vorming van deze ingebeelde gemeenschappen (133). Die media spelen dan een rol in het versterken van het nationale saamhorigheidsgevoel. Ook in tijden van oorlog kreeg het Nederlandse natiebesef een stevige impuls, maar wat gebeurt er als de grootste vijand niet een land, maar het water is? Produceert dat ook een soort wij-gevoel en in hoeverre is dat wij-gevoel inclusief (Jensen 12)?

Drie elementen komen goed van pas die een rol spelen in de totstandkoming van een collectief identiteitsbesef: verbeelding, benoeming en herkenning. Groepsidentiteiten, dus ook nationale identiteiten, krijgen vorm in verhalen waarin allerlei eigenschappen worden verbeeld en benoemd. In de eindeloze herhaling van dit soort verhalen schuilt de overtuigingskracht ervan. Er is sprake van een wisselwerking tussen werkelijkheid en beeld. Zo is de strijd tegen het water zeker geworteld in historische werkelijkheid, maar de verhalen erover zijn minstens zo belangrijk voor de interpretatie van de werkelijkheid. Dat beeld kan op zijn beurt de perceptie van de werkelijkheid beïnvloeden en zo heeft de strijd tegen het water in Nederland mythische proporties aangenomen (Jensen 13).

Lotte Jensen gebruikt vier pijlers om bovenstaande aan te tonen: vast beeldrepertoire, namelijk verschrikkingen in combinatie met verbeeldingskracht en emotie, wonderbaarlijke reddingen en godsdienstige moraal; rolmodellen zoals vorsten en ook juist gewone burgers die uitblonden in eenvoud, moed en barmhartigheid; liefdadigheid, met naastenliefde en barmhartigheid beschouwd als typisch Nederlandse eigenschappen, die tot uiting komen in gelegenheidspublicaties, die weliswaar

onder druk staan van een andere typisch Nederlandse eigenschap: de handelsgeest; en de herinneringscultuur met gebeurtenissen die een samenbindende functie hebben als ijkpunten. Zo vormt de gedeelde herinnering aan de strijd tegen het water een belangrijk ijkpunt in de nationale herinnering (44). Deze strijd is sinds de 17e eeuw vanuit nationaal perspectief belicht in talloze genres en ook in de materiële herinneringscultuur. Deze verhalen brengen de watersnoodrampen over van generatie op generatie en versterken de associatie tussen Nederlanderschap en het water. “De geschiedenis is onmiskenbaar door de strijd tegen het water bepaald, maar het zijn de terugkerende verhalen en beelden die het tot een typisch nationale aangelegenheid maken en een wij-gevoel tot stand brengen, tot op de dag van vandaag” (50).

Dat tussen Nederlanders en het water een bijzondere relatie bestaat, zal niet snel betwist worden. Zoals Jensen al aangaf, is deze relatie deels geconstrueerd door verhalen en andere media, maar is deze wel geworteld in de historische werkelijkheid (13). De Nederlandse geschiedenis is doordrenkt van de strijd tegen het water, zo zijn er talloze watersnoodrampen geweest en heeft Nederland zelfs een geheel nieuwe provincie gemaakt door het water weg te sluizen. Het is moeilijk om om je heen te kijken in Nederland en géén water te zien, als het niet in een sloot, rivier of de zee te zien is, dan komt het wel uit de lucht vallen. Deze onmiskenbare aanwezigheid van water in Nederland, versterkt logischerwijs de band die Nederlanders met het water hebben. Daarbij komt dat Nederlanders meesters zijn geworden in de omgang met het water en met de problemen die water met zich mee kan brengen. Overal ter wereld staan Nederlanders bekend om de manier waarop zij het water bedwingen, denk aan bijvoorbeeld dijken en aquaducten. Het idee dat het water op zo’n manier in goede banen geleid wordt dat er mee en naast te leven valt, brengt een groot gevoel van meesterschap met zich mee. Dit is begrijpelijk, maar zoals Jensen al zei: dat gevoel van meesterschap kan ook mythische proporties aannemen (9) en verhalen zijn dus vaak de oorzaak van deze mythevorming. Dat de relatie tussen het water en Nederlanders een belangrijke relatie is, zal echter iedereen beamen. De rol van literatuur hierin is groot. Literatuur construeert deze relatie, voedt deze relatie en houdt deze relatie al heel lang in stand. Dit is wat Benedict Anderson een van de belangrijkste eigenschappen van taal noemt: het vermogen ingebeelde gemeenschappen te construeren en te versterken (133).

2.2 Identiteit

2.2.1 Wat is identiteit?

Van Dale omschrijft 'identiteit' als het eigen karakter van een persoon of groep. Ieder mens heeft een persoonlijke identiteit, een scala aan kenmerken die samen die persoon tot die persoon (en niemand anders) maken. Ook een groep kan op die manier een identiteit hebben. Een groep kan zowel groot of klein zijn en bestaan uit bijvoorbeeld een gezin, een x-aantal vrienden of uit de inwoners van een land. Dit laatste wordt een nationale identiteit genoemd en hoewel ieder individu in deze grote groep heel eigen karakteristieken bezit, blijken er veel overeenkomsten aan te wijzen. De leden van deze groep kennen elkaar niet, maar voelen zich toch met elkaar verbonden: het is een ingebeelde gemeenschap (Anderson). Deze verbondenheid kan gevoeld worden door de groep zelf, maar kan ook opgelegd zijn van buitenaf. Zo worden er aan Nederlanders onder andere de kenmerken tolerant en nuchter toegekend, maar wordt ook gedacht dat iedereen in Nederland kaas eet en drugs gebruikt. Hoewel deze ideeën natuurlijk ergens vandaan komen en deels dus zeker waar zullen zijn, zijn ze ook gebaseerd op vooroordelen en de meeste Nederlanders zullen zich er dan ook zeker niet volledig in herkennen.

2.2.2 Onderzoek naar identiteit

Naar identiteit zijn talloze onderzoeken gedaan. Deze onderzoeken spitsen zich bijvoorbeeld toe op de identiteit van een bepaald land (Leerssen & Beller), op het belang van identiteit voor de hedendaagse politiek (Fukuyama) of op een bepaald aspect van een collectieve identiteit (Jensen). Feitelijk komt in al deze onderzoeken het idee van de *imagined communities* aan bod. Dit is een term die werd geïntroduceerd door Benedict Anderson in 1983, zoals eerder al kort werd benoemd. Anderson definieerde een natie als een '*imagined political community - and imagined as both inherently limited and sovereign*' (6). Deze natie is een voorstelling, omdat de leden van de groep elkaar nooit allemaal zullen kennen en zich desondanks verbonden voelen met elkaar. De natie zoals voorgesteld is beperkt, omdat die aan grenzen gebonden is, hoe groot deze ook is, en dus omgeven wordt door andere naties. Daarnaast is de natie soeverein, omdat het concept in een tijd van verlichting en revolutie geboren

werd. Vrijheid was hierin zeer belangrijk. Als laatste wordt de natie gezien als een *community*, omdat ondanks alle ongelijkheid en uitbuiting die erin plaatsvindt, er een diep gevoel van verbondenheid bestaat. Dit gevoel zorgt ervoor dat de leden van de *community* willen vechten en ook sterven voor hun groep. Hierin vinden we het nationalisme en de problemen ervan, waarvoor volgens Anderson de antwoorden te vinden zijn in de culturele wortels van dat nationalisme (7).

Cultuur en identiteit, deze twee begrippen zijn niet los van elkaar te zien. Deze gedachte wordt bevestigd als we kijken naar de vele publicaties die er over de twee concepten zijn verschijnen. Zo kwam Ross Abbinnett in 2003 met het omvangrijke werk *Culture & Identity* en ook Wilfred Isak April kwam in 2018 met een boek met dezelfde titel. Zo zijn er nog vele voorbeelden te geven. Alle publicaties hebben uiteraard hun eigen focus. Zo kijken de auteurs die een bijdrage leverden aan het boek van April met name naar de cultuur en identiteit van het land waar zij vandaan komen, rekening houdend met alle complexiteit die er bij de gelaagdheid van identiteit komt kijken. Abbinnett daarentegen bestudeert cultuur en identiteit vanuit allerlei verschillende invalshoeken in verschillende periodes in de tijd. Zo kijkt hij naar het postmodernisme, het kapitalisme en de invloed van steeds nieuwere technologieën op cultuur en identiteit. Vooral dit laatste is voor dit onderzoek van belang, omdat het in de onderzochte romans onder andere gaat over de technologische oplossingen die voor klimaatverandering worden gezocht.

2.3 De invloed van genres

2.3.1 Genres en genreconventies

Genres helpen bij het indelen van teksten in bepaalde categorieën. Het geeft zowel de lezer als de schrijver overzicht en schept een beeld van de verwachtingen bij een bepaalde tekst. Genretoekenning is een ingewikkeld proces, dat desalniettemin veelvuldig gebeurt en in de praktijk weinig problemen lijkt op te leveren. Genres hebben verschillende functies. Allereerst hebben ze een classificerende, identificerende en informerende functie (Dorleijn 119). De tekstsoort wordt geconcretiseerd, lezers kunnen hierdoor vinden waarnaar ze op zoek zijn. Daarnaast zijn genrelabels niet alleen

karacteriserend, maar spelen ze ook een strategische rol in het proces van literaire waardetoekenning (Dorleijn 121). Het ene genre wordt als waardevoller gezien als het andere, wat de dynamieken op de boekenmarkt ontzettend beïnvloed. Zo wordt sciencefiction niet als ‘volwaardige’ literatuur gezien en daardoor door bepaalde groepen minder gelezen. De verwachtingen zijn ook anders voor elk genre, wat nuttig is voor het overzicht van de verkoper en de lezer, maar wat het voor de schrijver ingewikkeld kan maken. Van een literaire thriller wordt spanning en een goed verhaal verwacht, van een roman een rijke innerlijke belevingswereld, van een sciencefictionverhaal spanning en futuristisch avontuur. Allemaal kenmerken die boeken in een hokje willen duwen en de werken die niet in een van die hokjes passen, hebben een probleem.

Tegenwoordig staat de vanzelfsprekendheid van genres echter vaak ter discussie, voornamelijk om bovengenoemde reden. Iedere tekst is op zijn eigen manier een interessant leesobject, iedereen heeft uiteraard eigen voorkeuren, maar het ene boek als ‘beter’ bestempelen dan het andere, komt het leesplezier en de literaire wereld niet ten goede. Dit onderzoek neemt romans uit een breed genre waarbinnen weer allerlei kleinere subgenres vallen aan te wijzen, namelijk de speculatieve fictie.

2.3.2 Speculatieve fictie

Speculatieve fictie is fictie waarin de verhaalwereld sterk verschilt van de ‘echte’ wereld. Het genre vertoont veel overlapping met en is misschien wel de paraplueterm voor genres als sciencefiction, fantasy, horror en klimaatfictie. Voor dit onderzoek zijn drie hedendaagse speculatieve romans gelezen en bestudeerd. Een ziltpunkroman, uit het eerste Nederlandse sciencefictiongenre, een dystopische roman waarin mysterie een grote rol speelt en een roman die tegelijkertijd een soort pamflet voor maatregelen tegen klimaatverandering is.

Klimaatverandering is een zeer belangrijk thema in de maatschappij van vandaag de dag. Er worden steeds meer vragen gesteld over de opwarming van de aarde en de rol die de mens daarin speelt. Er worden duurzamere oplossingen gezocht voor de manier waarop de mens op dit moment omgaat met de wereld en met de grondstoffen die we met elkaar gebruiken. Het is dan ook niet gek dat dit onderwerp ook in de media die veelvuldig geconsumeerd wordt een steeds grotere plaats

inneemt. Zo ook in de hedendaagse literatuur. Het is zelfs zo'n belangrijk en aanwezig onderwerp geworden, dat het een eigen genre heeft gekregen, genaamd *climate fiction*, oftewel klimaatfictie. Gregers Andersen beschrijft in zijn boek *Climate Fiction and Cultural Analysis* (2020) wat klimaatfictie inhoudt. "[Climate fiction] uses as a narrative element the scientific consensus that humanity's emissions of greenhouse gases cause global warming. This narrative element can (...) be used in a variety of ways, but common to all climate fiction is that they use the scientific paradigm of anthropogenic global warming in their world-making." (5). De definitie van klimaatfictie die veelal wordt aangehouden is een die alle fictie meetelt waarin door de mens veroorzaakte klimaatverandering tot onderwerp is gemaakt (Johns-Putra 267). De toevoeging 'door de mens veroorzaakt' onderscheidt klimaatfictie van verhalen waarin op meer onverklaarbare wijze, of in ieder geval niet op de een of andere manier door menselijk toedoen, iets veranderd is aan het klimaat of de leefomgeving. Door verschillende onderzoekers op het gebied van klimaatfictie wordt daarom de thriller *Heat* van Arthur Herzog uit 1977 als beginpunt van het genre klimaatfictie aangemerkt (Trexler & Johns-Putra 187; Andersen 5). In de jaren '90 kwam de Westerse klimaatfictie echt op gang en in de jaren '00 van deze eeuw steeg het aantal werken nog sneller, mede door de steeds serieuzere dreiging van klimaatverandering (Andersen 7). Tot op dit punt werd er vooral in de Verenigde Staten klimaatfictie geschreven, maar tegen het einde van de jaren '00 begon het genre in Europa ook van de grond te komen, met name in Groot-Brittannië en Duitsland. Tot voor kort kreeg klimaatfictie in de kritiek niet veel aandacht, maar ook dit is in het laatste decennium veranderd. De ecokritiek houdt zich steeds meer bezig met het schrijven over literatuur waarin klimaatverandering een rol speelt, beschrijft Johns-Putra in haar artikel uit 2016 (272-274). Dit gebeurt met name omdat wordt ingezien dat klimaatfictie steeds meer als een medium kan gaan dienen dat belangrijke of nieuwe perspectieven naar de voorgrond schuift (Johns-Putra 273).

In Nederland is tot nu toe weinig klimaatfictie verschenen, of de omvang ervan is in ieder geval in geen enkel opzicht te vergelijken met die van het Engelse taalgebied. Dit is opvallend, omdat zoals gezegd de relatie tussen (de strijd tegen) het water, en daarmee klimaatverandering, en de Nederlandse identiteit zo belangrijk is. In het artikel *Klimaatfictie in de Lage Landen* (2019) van Stef Craps en Mahlu Mertens vragen zij zich hetzelfde af. Ze stellen de vraag "of de klimaatopwarming de

Nederlandstalige fictieschrijvers niet een beetje koud laat”, terwijl het water al bijna tot de lippen staat (1). Niet alleen Craps en Mertens verwonderen zich hierover. Als voorbeeld geven zij onder anderen Jan-Willem Anker, die in 2018 een artikel publiceerde in *Collateral* waarin hij de afwezigheid van een klimaatthematiek in de Nederlandse literatuur aan de orde stelt. Craps en Mertens trekken in hun artikel de conclusie dat het wellicht een kwestie van tijd is voor er een literair zwaargewicht het onderwerp ‘klimaatverandering’ oppakt en ermee aan de slag gaat. Ze mogen wel opschieten, zo stellen zij, want “met nog slechts een tiental jaar om de klimaatcatastrofe te voorkomen begint de tijd nu echt wel te dringen” (11). Craps en Mertens kregen gelijk, want begin 2021 kwam Adriaan van Dis, absoluut literair zwaargewicht te noemen, met de roman *KliFi. Woede in de republiek Nederland*. In dit werk, een soort pamflet, krijgt Jákob Hemmelbahn het woord. Hij is getuige van de overstroming van een laaggelegen deel van de republiek, De Kuil, en besluit uit woede en frustratie een boek te schrijven over de gevolgen ervan voor de bewoners van het gebied. Uiteraard is *KliFi* niet de enige roman die tot de Nederlandstalige klimaatfictie behoort. Zo wordt *Het tegenovergestelde van een mens* van Lieke Marsman uit 2017 ook wel de eerste klimaatroman van Nederland genoemd en kwam Eva Meijer in 2020 met het boek *De nieuwe rivier*, een eco-detective over het plotseling opduiken van een nieuwe rivier. Meer voorbeelden van klimaatfictie zijn te vinden in het artikel van Craps en Mertens.

Wat Craps en Mertens niet doen en wat eigenlijk de volledige literatuurkritiek verzaakt, is het in achtung nemen van sciencefiction als het gaat om klimaatfictie. Sciencefiction is bij uitstek een genre waarin klimaatverandering aan bod komt en waarin kan worden geëxperimenteerd met wat er in de toekomst mogelijk zou kunnen gebeuren en hoe de mensheid daarmee om zou kunnen gaan. Dit onderzoek kiest er uitdrukkelijk voor om ook de sciencefiction mee te nemen en daarom is de keuze ook gevallen op *Een horizon vol eilanden* van Tais Teng. Dit boek uit 2009 behoort tot de sciencefiction en specifieker, tot het Nederlandse sciencefictiongenre genaamd ‘ziltpunk’.

Ziltpunk is zoals gezegd het eerste echt Nederlandse sciencefictiongenre. De oprichters van het genre, Tais Teng en Jaap Boekestein, beschrijven het genre in de inleiding van hun bundel *Orkaanhoeders en Dijkenfluisteraars* uit 2018 als volgt: “Grootste sciencefictionideeën gemengd met onvervalste Hollands Glorie. De zee, dijken, windmolens, handelsgeest en bombastische

megatechnologie. Dat is ziltpunk!” (6). Ze plaatsten bovenstaande tekst op Facebook met de vraag of er meer mensen waren die verhalen hadden geschreven die bij deze beschrijving pasten en wat bleek: die waren er in overvloed. Zo had Nederland plotseling een eigen sciencefictiongenre, genaamd ziltpunk. Anno 2021 zijn er vele verhalen geschreven door auteurs die hun boeken tot ziltpunk rekenen. Zo kwam Marjan Brouwers in 2020 met *Leegland* en publiceerden een aantal sciencefictionauteurs samen de bundel *Voorbij de Storm. SF-auteurs voor het klimaat*. Duidelijk moge zijn: het genre leeft in Nederland en de verhalen die geschreven worden gaan over het klimaat en over typische kenmerken van de Nederlandse identiteit, zoals de handelsgeest maar vooral ook de relatie met het water. Dat is alleen al terug te zien in de naam van het genre: ziltpunk.

Wat verder opvalt, is dat de oprichters van het genre niet willen dat het tragische verhalen zijn over de ondergang van Nederland door de verandering van het klimaat. In de mailconversatie met Tais Teng en Jaap Boekestein werd dat letterlijk gezegd: we willen niet bij de pakken neer gaan zitten, we zien de toekomst optimistisch tegemoet, kijken naar mogelijkheden en niet naar problemen. Dit techno-optimisme is tekenend voor veel sciencefiction. Techno-optimisme is het idee dat technologische uitvindingen op het gebied van bijvoorbeeld voedselproductie of energiebronnen kunnen zorgen voor een betere leefwereld voor de mens. Het ontwikkelde zich als antwoord op de studie ‘The Limits of Growth’ uit 1972. Dit optimistische idee wordt ook zeker in twijfel getrokken, vooral omdat technologie ook voor veel vervuiling zorgt. In sciencefiction gaat het juist over die technologische ontwikkelingen, die ervoor zorgen dat de wereld ofwel een leefbare planeet blijft, ofwel dat die haar ondergang betekenen. In veel sciencefictionverhalen en zoals gezegd ook in ziltpunk, wordt de positieve aanpak gekozen. De vraag is nu of dit techno-optimisme ervoor zorgt dat in de sciencefictionboeken de klimaatverandering minder als de verantwoordelijkheid van de mens wordt beschouwd. Dit onderzoek probeert onder andere dit vraagstuk te beantwoorden.

2.3.3 Polyfonie in de literatuur

De Russische filosoof en literatuurwetenschapper Mikhail Bakhtin (1895-1975) bestudeerde onder andere het werk van de Dostoevsky. Bakhtin concludeerde dat het werk van Dostoevsky van een geheel andere orde was dan de monologische Europese roman tot dan toe. Het werk van Dostoevsky

voert namelijk verschillende stemmen op, stemmen die volledig onafhankelijk van elkaar zijn en geen overkoepelende eenheid vormen. De polyfonische roman noemt Bakhtin dit. Het is in de tijd van Bakhtin een nieuw en baanbrekend genre, dat de kijk op literatuur drastisch moet veranderen (8). De stemmen die aan het woord komen in zo'n roman zijn aan elkaar gelijk, onafhankelijk van elkaar en niet samen te vatten (6).

Deze veelstemmigheid is ook terug te zien in *KliFi*, de roman van Adriaan van Dis. Vele personages worden opgevoerd, met elk hun eigen kijk op de situatie. Die polyfonie brengt mogelijkheden met zich mee. Het maakt het makkelijker om te praten over serieuze onderwerpen, zoals klimaatverandering. Dit is in de roman namelijk geen gemakkelijke opgave en in romans wordt daarom vaak geleund op citaten uit filosofisch, wetenschappelijke en journalistiek werk, waarin de urgentie van klimaatverandering beter over te brengen valt (Van Bodegom).

Zoals te lezen was in dit hoofdstuk, speelt literatuur een belangrijke rol in identiteitsvorming. Vele zaken hebben invloed op de manier waarop dit gebeurt, zoals genres en genreconventies. In de Nederlandse identiteit speelt het water een grote rol. Dit wordt bevestigd en aangewakkerd door literatuur, zoals Lotte Jensen in *Wij tegen het water* al onderzocht. Dit onderzoek kijkt nu naar de hedendaagse speculatieve fictie, doet die literatuur nog steeds hetzelfde? Of verandert de rol die literatuur inneemt in de vorming van identiteit? Welke rol speelt het water? Zijn Nederlanders nog altijd heer en meester hierover, volgens de drie bestudeerde romans, of keren we terug naar een meer onzekere relatie met het water, moeten we weer bang worden voor het water dat door klimaatverandering ons dreigt aan te tasten?

3. Methode

Jensen heeft onderzocht hoe literatuur van vroeger de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit construeert, in stand houdt en versterkt. Ze concludeert dat die relatie, mede door die watersnoodliteratuur, doorspeelt tot op de dag van vandaag. Dit onderzoek bekijkt of de connectie tussen het water en de Nederlandse identiteit ook in actuele speculatieve fictie naar voren komt en of ook de hedendaagse literatuur dus nog die band aantoont en versterkt. Dit gebeurt aan de hand van drie romans: *KliFi* uit 2021 van Adriaan van Dis, *Weerwater* uit 2015 van Renate Dorrestein en *Een horizon vol eilanden* uit 2009 van Tais Teng. Drie boeken die elk vanuit hun eigen perspectief de relatie tussen de Nederlandse identiteit en het water construeren en becommentariëren.

KliFi is een soort pamflet dat het verhaal van Jákob Hemmelbahn vertelt die de misstanden in zijn land, de toekomstige Republiek Nederland, aan wil snijden. Er is namelijk noodweer en een overstroming geweest die met name de inwoners van De Kuil, een plek waar vooral armere mensen en immigranten wonen, hard geraakt heeft. Aan de hand van het verhaal van Hemmelbahn snijdt Van Dis belangrijke thema's zoals klimaatverandering aan.

Weerwater is een dystopische roman over Almere, de stad waar Dorrestein als gastschrijver verbleef. Dit is ook direct de setting van het boek. Renate, het hoofdpersonage, is namelijk net aangekomen in Almere om daar een paar maanden als gastschrijver te wonen, als er noodweer uitbreekt. Extreme wind en regenval, overspoelde straten en enorme schade. Na deze storm verschijnt er plotseling een geheimzinnige muur van mist, waar niemand doorheen kan en die iedereen in Almere opsluit. De rest van de wereld lijkt verdwenen te zijn. De roman beschrijft het leven in deze laatste stad op aarde.

Een horizon vol eilanden is een spannend sciencefictionverhaal, dat aan de basis ligt van het nieuwe genre 'ziltpunk', het eerste echt Nederlandse sciencefictiongenre. De hoofdpersoon is Sephira, een inwoner van de Belle van Zuylen, een enorme woontoren in de buurt van wat ooit Utrecht was. Nederland is bijna onherkenbaar doordat klimaatverandering het landschap ernstig aangetast heeft. Zo is een groot deel van Nederland onder water gelopen, maar zijn er ook allerlei nieuwe plaatsen

bijgekomen. Sephira's identiteit wordt gestolen in het verhaal en ze moet op de vlucht slaan om te voorkomen dat ze opgepakt wordt. Haar doel is het bereiken van de Eilanden, de plek waar met technologie en uitvindingen een goed leven en bepaalde status verdiend kan worden.

Drie zeer verschillende werken, uit verschillende genres waarbij ook weer eigen genreconventies komen kijken. Wat dit onderzoek doet, is kijken of deze boeken de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in stand houden en misschien zelfs steviger maken. Zoals die relatie een culturele constructie is, deels veroorzaakt door watersnoodliteratuur uit het verleden, kijken of ook deze speculatieve fictie over water en klimaatverandering een rol speelt in die constructie. Het gaat in dit onderzoek vooral om het spanningsveld tussen het meesterschap over het water en de afbrokkeling daarvan, die door klimaatverandering steeds zichtbaarder wordt. Aan de ene kant zijn Nederlanders meesters over het water, is het een bron van inkomsten en zien we het als iets waar we niet zonder kunnen en wat bij ons hoort. Anderzijds is het echter een bron van gevaar, dreigt met zeespiegelstijging het breken van de dijken en het in gevaar komen van Nederland.

Dit imagologische onderzoek doet een close-reading van de drie boeken aan de hand van het spanningsveld tussen aan de ene kant het meesterschap over en aan de andere kant de (teruggekeerde) angst voor het water. De vier pijlers van Jensen zijn gebruikt bij het lezen van de werken en uiteindelijk zijn drie concrete onderwerpen gekozen om te onderzoeken: de aanwezigheid van het meesterschap, de invloed van de genres en de relaties tussen de personages en het water. De uitkomsten van de analyse zijn verwerkt in twee hoofdstukken. Het eerste, hoofdstuk 4, behandelt de aanwezigheid van het thema 'meesterschap over het water' in de drie romans en bespreekt op welke manier dit zichtbaar wordt en hoe de literatuur bijdraagt aan (de illusie van) dit meesterschap. Hoofdstuk 5 bespreekt de tendens van de laatste jaren waarin er weer meer angst voor het water en voor klimaatverandering lijkt te komen. Deze afbrokkeling van het meesterschap is onderzocht in de drie romans. In hoeverre komt dit naar voren en wat betekent het?

4. Meesterschap & Optimisme

De angst voor en dreiging van het water zakte steeds verder weg naarmate Nederlanders meer kennis vergaarden over het water en hoe het te bedwingen.² Nederlanders werden steeds bedrever in het maken van waterwerken zoals dijken en aquaducten, het in goede banen leiden van het water en zelfs in het land winnen uit water: inpolderen. Deze kennis wordt over de hele wereld gewaardeerd en ingezet, zo beroemd is Nederland er intussen om geworden. “God schiep de wereld maar de Hollanders schiepen Holland.” Deze uitspraak van René Descartes zegt veel over de manier waarop er naar Nederlanders en hun relatie met het water gekeken wordt. Water is zoals eerder besproken een belangrijk onderdeel van de Nederlandse cultuur en identiteit en vandaag de dag gaat het dan met name om de economische welvaart en de trots die daarmee gepaard gaat. Dit is terug te zien op websites als www.holland.com, waarop veelvuldig over de waterbouwkundige expertise van Nederlanders wordt gesproken. Daarnaast zijn er meerdere boeken geschreven waarin deze bijzondere band tussen Nederlanders en het water aan bod komt, waaronder *Hollanders en het water: twintig eeuwen strijd en profijt* van Eelco Beukers et al. en *De amfibische cultuur* van Petra van Dam. Ook buiten Nederland verschijnen regelmatig werken over Nederland(ers) waarin de relatie met het water wordt aangestipt: *Why the Dutch are different* van Ben Coates, *Discovering the Dutch* van Emmeline Besamusca en Jaap Verheul en *The Undutchables* van Colin White en Laurie Boucke. Allemaal boeken over Nederland, de Nederlandse cultuur en de Nederlandse identiteit. Stuk voor stuk snijden ze de unieke relatie met het water aan. Zo is de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit niet slechts een die door Nederlanders zelf wordt opgelegd, maar gebeurt dit ook van buitenaf (Leerssen).

Deze perceptie van de Nederlandse identiteit wordt geconstrueerd door literatuur (Jensen 9). Waar Jensen keek naar de totstandkoming en versteviging van de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in literatuur van vroeger, wordt hier onderzocht of dit ook in hedendaagse speculatieve fictie nog gebeurt. Zijn auteurs vandaag de dag nog altijd bezig met het idee van

---

² denk aan de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932, de inpoldering van Flevoland (begonnen in 1924), de bouw van de Deltawerken na de watersnoodramp in 1953 en de aanleg van vele aquaducten sinds 1961.

Nederlanders als meesters over het water en hoe uit zich dat in de gelezen boeken? Dragen zij bij aan de instandhouding van deze Nederlandse karaktereigenschap? Hoe wordt dit meesterschap zichtbaar gemaakt? Hoe gaan de personages om met de strijd tegen het water? Dit hoofdstuk begint met een duidelijk voorbeeld van (toekomstig) meesterschap in de roman van Tais Teng, gevolgd door een analyse van *Weerwater* en van *KliFi*.

4.1 Ultiem meesterschap in *Een horizon vol eilanden*

4.1.1 Ziltpunk

Het Nederland van Tais Teng lijkt bijna niet meer op het Nederland van nu. Het landschap is ontzettend veranderd door klimaatverandering, de dijken zijn gebroken en daardoor heeft het water veel terrein gewonnen. Er is ook veel gebeurd op het gebied van technische uitvindingen om het water in bedwang te houden, zo zijn er bewegende dijken ontwikkeld en is er zelfs een heel volk dat onder water leeft onder het mom van ‘als de zeespiegel toch nog verder gaat stijgen, kunnen wij beter hier wonen’ (Teng 127). In de verhaalwereld van Teng is de aarde sterk veranderd onder invloed van klimaatverandering, maar dit is niet iets om over in te zitten: het is wat het is en voor alles bestaat een oplossing. Er wordt dan ook enorm veel geëxperimenteerd met technologie en de meest wonderbaarlijke machines zijn ontworpen om de zeeën op te schonen of om het land leefbaar te houden. Dit techno-optimisme is kenmerkend voor veel sciencefictionverhalen. In de ideeën over het nieuwe genre ziltpunk, waartoe *Een horizon vol eilanden* behoort, staat dit zelfs expliciet beschreven: “Ziltpunk: grootse sciencefictionideeën gemengd met onvervalste Hollands Glorie. De zee, dijken, windmolens, handelsgeest en bombastische megatechnologie. Dat is ziltpunk!” (Teng & Boekestein 6). In mailconversatie voegde Jaap Boekestein daaraan toe dat optimisme onmisbaar is in de ziltpunkverhalen: “Dat optimisme is een soort levensvreugde van de personages. Ondanks de soms bizarre wereld waarin ze leven, ervaren ze die als normaal en eigenlijk als ‘thuis’. Eindeloos getreur over hoe het allemaal mis is gegaan en dat het vroeger beter was, is niet Ziltpunk.”

In *Een horizon vol eilanden* komen bovenstaande aspecten zeker naar voren. Sephira Verbrugge, de hoofdpersoon, woont in het Nederland van 2069, een broeikaswereld. Ze woont in de enorme woontoren de Belle van Zuylen, waarin alles high-tech geregeld is. Op tv kijkt ze naar de *Palingvissers van Amsterdam*, een realityshow waarin de inwoners van de drijvende stad Amsterdam centraal staan. Van deze oerhollandse serie is Sephira fan: onvervalst Hollands Glorie. Als haar identiteit gestolen wordt, iedereen in de Belle van Zuylen heeft een avatar, en ze voor een hacker wordt aangezien, moet Sephira vluchten. Ze gaat niet bij de pakken neerzitten en weet met behulp van haar slimme contactlenzen te ontsnappen uit de toren. Tijdens haar omzwervingen komt ze allerlei zaken tegen die voor haar heel normaal zijn, maar die de lezer futuristisch in de oren klinken:

“Het is een strandbeest, een Jansen-windloper. De zeebries laat zijn poten scharnieren en hij pompt drukflessen vol lucht zodat hij kan doorlopen als de wind tegenvalt. Hij is zelfbouwend. Hij graast het aangespoelde afval af, draait er poten en scharnieren van, nieuwe luchtcilinders. Zodra hij volgroeid is, verandert hij in een zeedier en zwemt terug naar het Jutterseiland.” (115-116)

Het interessante is dat de Jansen-strandlopers al bestaan, al vervullen ze nu niet de functie die ze in *Een horizon vol eilanden* krijgen. Het boek staat vol met dit soort passages, vol beschrijvingen van uitvindingen die het leven in de broeikaswereld mogelijk maken. Deze uitvindingen zijn vaak een combinatie van al bestaande zaken en futuristische functionaliteit. Dit komt voort uit het genre ‘steampunk’: “First, it's simultaneously retro and forward-looking in nature. Second, it evokes a sense of adventure and discovery. Third, it embraces divergent and extinct technologies as a way of talking about the future.” (VanderMeer 9). Wat Teng hier doet, is het idee van een bestaand kunstobject, de Jansen-strandloper, gebruiken als oplossing voor het opruimen van plastic uit de zeeën. “[Het maken van die strandbeesten] is een onderdeel van hun plan om de oceanen schoon te maken. Verzamel alle afval, (...), bouw er je nieuwe wereld van.’ ‘Ah, en hoeveel tijd gaat ze dat kosten?’ ‘Ze hopen op vijf eeuwen, maar het kan ook duizend jaar worden’” (Teng 117). Dit langetermijndenken is kenmerkend voor sciencefiction en het tegenovergestelde van hoe er vandaag de dag met tijd wordt omgegaan.

Alles moet zo snel mogelijk gebeuren, er is geen oog voor hoe de wereld er over duizend jaar uit zou kunnen zien. Filosoof en cultuurhistoricus Roman Krznaric pleit ervoor meer bezig te zijn met de lange termijn, zoals kathedraalbouwers dat doen. In sciencefiction gebeurt dit al en dit maakt het tot een geschikt genre voor het verkennen van toekomstige mogelijkheden, zeker bij het denken over klimaatverandering (Van Bodegom). In *Een horizon vol eilanden*, in ziltpunk, wordt in die toekomst een beroep gedaan op enorm veel technologie en daar gaat de volgende paragraaf dieper op in.

4.1.2 Verbinding door water en technologie

Concreet is er in *Een horizon vol eilanden* een tweedeling te merken tussen de mensen die het water vrezen en de mensen die het water juist opzoeken. Daarbinnen bestaan ook weer twee groepen: de mensen die van technologie houden en de mensen die het verachten. Zo zijn de Palingvissers van Amsterdam helemaal niet met technologie bezig en leven ze juist zoals de mensen dat ‘vroeger’ deden. De hoofdpersoon van de roman, Sephira, valt in de categorieën waterliefhebber en technologieliefhebber. Zij gaat, weliswaar noodgedwongen nadat haar identiteit gestolen is, op reis naar de Eilanden, om in die waterrijke omgeving met een technologische uitvinding bestaansrecht op te bouwen. En dit lukt haar dan ook. Ze gaat oplossingsgericht te werk, gaat niet bij de pakken neerzitten en bedenkt een manier om de Eilanden te behoeden voor een tsunami die hen volledig zou overspoelen (Teng 148-150). Tijdens haar tocht door het toekomstige Nederland komt ze met veel technologie in aanraking en haar ervaringen daarmee zijn over het algemeen positief.

De technologie in *Een horizon vol eilanden* is zeer futuristisch, bombastisch en bijna onmogelijk voor te stellen. Toch is de voorwaarde van sciencefiction dat alles in theorie mogelijk moet zijn. Het zou dus kunnen dat er een toekomst bestaat waarin mensen besluiten onder water te gaan leven in glazen luchtkamers en geavanceerde duikpakken dragen, terwijl ze spinkrabben hoeden (129-130). Hoe onvoorstelbaar dit ook lijkt, wat volgens *Een horizon vol eilanden* in ieder geval hetzelfde blijft, is dat Nederlanders het water beheersen en meesters zijn in het doen van technologische uitvindingen om die taak te kunnen vervullen. Uiteindelijk verdient Sephira haar toegangkaart tot de Eilanden door die plek te behoeden voor een gigantische orkaan die alles overspoeld zou hebben. Hoewel ze hiervoor een technische oplossing bedenkt, komen er ook dieren

aan te pas. Deze samenwerking tussen mens, technologie en dier is een interessant onderwerp in het boek. Niet alles is door de mens op te lossen, verschillende organismen hebben elkaar nodig.

In *Een horizon vol eilanden* komt duidelijk naar voren dat met technologie, technologische kennis en doorzettingsvermogen ontzettend veel bereikt kan worden. In dat opzicht houdt de roman absoluut het idee van meesterschap over het water in stand, wat aansluit bij Jensens conclusie uit *Wij tegen het water*. Wat hier nog aan toegevoegd kan worden, is het belang van samenwerking. Een functie die het water in dit boek zeker ook heeft, is namelijk die van verbinding. Het water is de verbindende factor tussen de personages en zorgt ervoor dat de personages gaan samenwerken om op de Eilanden te kunnen komen. Dit is een samenwerking tussen Sephira, haar man Gunter die ze in Het Groene Hart ontmoet heeft en de dijkgraaf, de man die oorspronkelijk Sephira op wilde pakken omdat hij dacht dat ze een hacker was. Ze komen elkaar tegen op zee op weg naar de Eilanden en verslaan samen een gigantische moeraal. Na dit samenwerkingsverband besluiten ze als team verder te gaan, om hun kans op slagen te vergroten. Zonder de gevaren die het water met zich meebracht, waren ze misschien nooit een team geworden, het is het water dat deze personages met elkaar verbindt: “We zijn een team, zegt Sephira. Weet je nog?” (150).

4.2 De gemaakte stad: Almere in *Weerwater*

4.2.1 Almere, de gemaakte stad

Als er een plek is in Nederland die als symbool van meesterschap over het water kan worden beschouwd, is het Almere. Zonder de kennis rondom het inpolderen en het wegsluizen van het water, had Almere nooit bestaan. Het is een stad met een lastig imago en niet de eerste plek waar de meeste Nederlanders willen wonen. Toch heeft Almere heel veel moois te bieden, van natuurgebieden tot unieke architectuur tot een zeer centrale locatie. Om meer op de kaart te komen, heeft Almere in de afgelopen jaren al een aantal keer een gastschrijver uitgenodigd om een boek over hun stad te schrijven. Een van deze gastschrijvers was Renate Dorrestein en in 2015 kwam zij met de roman

Weerwater: Deze dystopische roman gaat over een vreselijke storm, die wordt vergeleken met de watersnoodramp van 1953 (Dorrestein 33). Na dit noodweer verschijnt er plotseling een muur van mist om Almere heen: wie daar in gaat, keert nooit meer terug. Het lijkt alsof de rest van de wereld verdwenen is. De mensen, vooral vrouwen, oude mensen en gevangenen uit Almere Binnen, zijn vanaf dan op elkaar aangewezen. De ramp gaat gepaard met veel onzekerheid en angst, die in hoofdstuk 5 aan bod komt, maar er wordt ook volop naar oplossingen gezocht. De Almeeders blijken ontzettend vindingrijk als het gaat om het regelen van sanitair, het verbouwen van voedsel en het simpelweg in leven blijven. “Maar als er buiten ons nog een wereld bestaat, zal die in elk geval met stijgende verbazing kennismaken van wie wij waren en wie wij zijn, van wat we deden en wat we doen, in een stad waarin vroeger niemand dood gevonden wilde worden, maar die tot dusverre alles heeft overleefd.” (298-299).

Wat opvalt in *Weerwater*, is hoe goed het allemaal gaat ondanks de verschrikkelijke situatie waarin de personages zich bevinden. Het gaat zelfs zo goed, dat het enigszins ongeloofwaardig wordt. Hier komt de door Jensen besproken mythevorming rondom het meesterschap aan bod. Niet alleen meesterschap over het water, maar meesterschap over de gehele situatie. De personages worden bijna allemaal neergezet als doorzetters en vindingrijke mensen, die er samen voor zorgen dat het leven in Almere zo normaal mogelijk door kan gaan. Hoewel enkele gedetineerden zich verschansen in het kasteel van Almere, vrouwen ontvoeren en onrust stoken, gedragen de meeste inwoners zich voorbeeldig. Met zoveel criminelen als inwoners van de stad en de angstige situatie waarin iedereen zich bevindt, is dit opmerkelijk te noemen. Dorrestein draagt met *Weerwater* op deze manier bij aan die constructie van het meesterschap van de Nederlanders, aan de instandhouding en aan de versterking ervan. *Weerwater* houdt de mythe van Nederlanders als meesters over het water in stand.

4.2.2 Verbinding door schrijven en het water

Dorrestein voert zichzelf op als hoofdpersonage in *Weerwater*. Dit brengt een interessante manier van schrijven met zich mee. Renate, zoals het hoofdpersonage heet, is uitgenodigd als gastschrijver in Almere. Ze zal daar een paar maanden verblijven en een verhaal voor en over de stad schrijven. Als ze er net is, breekt de storm uit. Na het verschijnen van de geheimzinnige mist zit Renate dus vast in een

stad die ze eigenlijk nog niet kent en waarin ze ook niemand kent. Als een van de weinige inwoners kan ze haar originele baan behouden: iedereen wil namelijk dolgraag zijn/haar verhaal doen en wil dat ze alles noteert voor het geval de wereld ooit weer normaal wordt. Dit doet Renate, zeker in het begin, dan ook trouw. Het is fijn voor haar om zo aan het werk te kunnen zijn, om mensen te helpen door ze hun verhaal te laten doen. Dit is iets wat we ook terugzien in *KliFi*, ook daarin schrijft het hoofdpersonage Jákob Hemmelbahn de verhalen op van de mensen die geraakt zijn door de overstroming (Van Dis). De roman van Dorrestein krijgt hierdoor trekken van een dagboek, zeker richting het einde van het werk. Het citaat uit de voorgaande paragraaf is daar een voorbeeld van. Dit citaat gaat over het als flessenpost opsturen van al haar aantekeningen, voor het geval er aan de andere kant van het Weerwater nog mensen bestaan die het verhaal van Almere en de Almeeders kunnen lezen. Deze aantekeningen verbinden Renate en de andere inwoners van de stad hopelijk met de buitenwereld, maar in ieder geval met elkaar. Dit gevoel van verbinding is nodig om het met elkaar vol te kunnen houden en het schrijven helpt bij het in stand houden van deze ingebeelde gemeenschap (Anderson).

De inwoners van Almere raken vanzelfsprekend erg met elkaar verbonden door hun opsluiting of eenzame bestaan op de wereld. Dit zorgt voor veel moeilijkheden, maar brengt ook veel moois. Zo komen ze op een gegeven moment met het idee om nieuwe families samen te gaan stellen: Naaste Families. “Iedere Naaste Familie kreeg een Naaste Familienaam, die men voortaan diende toe te voegen aan zijn of haar bestaande naam, om zo tot uitdrukking te brengen dat we allemaal weer deel uitmaakten van een groter verband. Binnen onze Naaste Familie zouden we ons geborgen, gesteund en beschermd weten” (96). Deze verbinding is teweeggebracht door de gezamenlijke strijd tegen het water. Het water als gezamenlijke vijand zorgt voor een wij-gevoel, dat wordt bevestigd en versterkt door de verhalen die erover verteld en geschreven worden (Jensen 12-13).

4.3 Het water verbindt: *KliFi*

4.3.1 (Illusie van) meesterschap

De hoofdpersoon van *KliFi*, Jákob Hemmelbahn, ziet met eigen ogen hoe het naast zijn terp gelegen dorp, De Kuil, overstroomt door een hevige storm. De gevolgen hiervan zijn verschrikkelijk, er zijn veel mensen vermist en alle huizen zijn verwoest. Van meesterschap over het water lijkt hier dus absoluut geen sprake. Toch denkt de leider van het land, een dictatoriale president, daar anders over. Terwijl Jákobs huis dient als noodhospitaal, wordt er in de media geen aandacht aan de ramp besteed en zegt de president dat alles in orde is. Hij gelooft zo in het meesterschap over het water van de Nederlanders, en met hem een hoop andere Nederlanders, dat hij de overstroming afdoet als een klein probleem en probeert er geen aandacht aan te besteden. In ieder geval niet de ernstige aandacht die het verdient, er komt wel een item op tv waarin de president zich laat zien samen met een paar uitverkoren drenkelingen die een tochtje mogen maken in de gouden koets (140). Dit doet denken aan een van de pijlers uit het onderzoek van Jensen, over de rolmodellen die in alle verhalen over watersnoodrampen naar voren komen: verhalen over vorsten die in eigen persoon de schade komen bekijken, handjes schudden en troost bieden. Dat gebeurt in dit verhaal ook, al wordt het in de aantekeningen van Jákob wel zeer ironisch beschreven. Deze traditie van het bezoeken van de plek van een ramp, bestaat al erg lang en houdt de verbondenheid van de ingebeelde gemeenschap in stand (Anderson). Ook in 2021 gebeurt dit: na de overstromingen in het zuiden van Nederland komen koning Willem-Alexander en koningin Máxima de getroffen plaatsen bezoeken om hun medeleven te tonen en hoop te bieden. Tradities zoals het steun betuigen bij een ramp of het rondrijden in de gouden koets zijn uitgevonden tradities, het zijn nationale gebruiken die worden voorgesteld als uit een ver verleden. Deze geconstrueerde verbintenis aan het verleden construeert eenzelfde gevoel van verbondenheid en nationale identiteit, wat op haar beurt die tradities weer legitimeert en in stand houdt (Hobsbawm).

4.3.2 Gevoel van verbondenheid

Net als in *Een horizon vol eilanden* en *Weerwater* zorgt het water in *KliFi* naast verwoesting voor verbinding. Dit is met name terug te zien in de band tussen Jákob en Kees. Door het noodweer komen ze dichterbij elkaar, ze helpen elkaar om hun huis overeind te houden en zetten zich na de ramp in voor de inwoners van De Kuil. Met name Kees komt hierdoor helemaal in zijn element, hij geniet enorm van het helpen van de mensen. Op een avond, als Jákob en Kees dronken bij elkaar zitten, doet Kees een wijze uitspraak: “‘Alles is water,’ zei Kees zonder hapering. Een wijsheid waar ze lang van in het vuur keken. Twijfel knetterde binnen, maar buiten stroomde waarheid” (Van Dis 63). Hoezeer het water allesbepalend is voor de band tussen Jákob en Kees, wordt duidelijk wanneer het water weer zakt. De band die de twee mannen hebben wordt onmiddellijk minder sterk en ze drijven allebei een andere kant op. Jákob wil graag terug naar zijn oude, rustige leventje, maar Kees wil de barricaden op en vechten voor de mensen die hij de afgelopen tijd heeft leren kennen en heeft geholpen.

Jákob vindt niet alleen in Kees en de gezamenlijke strijd tegen het water een gevoel van verbondenheid, maar ook in zijn waterboeken. Dit zijn de boeken die hij samen met zijn vrouw heeft verzameld sinds ze op de terp zijn gaan wonen. Gedurende het boek valt Jákob steeds op deze boeken terug. Wanneer hij geen antwoorden heeft, wanneer hij twijfelt aan de stappen die hij moet zetten, telkens gaat hij op zoek naar hulp en verlichting in zijn collectie boeken over water. “‘(...) maar waar heb je ze voor nodig?’ ‘Om de wereld een beetje beter te begrijpen.’” (116). Jákob heeft cahiers vol watergedichten, boeken over rivieren, zeeën en meren, alles om hem te helpen beter te begrijpen. Het probleem is dat dat langzaam maar zeker steeds minder goed lukt, de waterboeken laten hem in de steek. Het leed is te groot, de boeken bieden hem nog onvoldoende verlichting.

4.4 (Te veel) vertrouwen in het meesterschap?

Samengevat kan gesteld worden dat het idee van Nederlanders als meesters over het water in alle drie speculatieve romans naar voren komt en dat deze romans bijdragen aan de constructie en instandhouding van dat idee. Met name in het ziltpunkboek *Een horizon vol eilanden* wordt dit zichtbaar, in de vorm van techno-optimisme. Het idee dat alles maakbaar is en er voor elk probleem

een technische oplossing te vinden valt, is kenmerkend voor het genre sciencefiction en ook specifiek voor het genre zilt punk, zoals de schrijvers het ook in hun ideeën over het nieuwe genre verkondigen. Wat echter opvalt, is dat ook in *Weerwater* deze mythe van het meesterschap in stand gehouden wordt. De personages gaan opvallend goed om met de verschrikkelijke situatie waarin zij terecht gekomen zijn en over het algemeen is het een heel optimistisch verhaal. Dit terwijl het noodweer in *Weerwater* wel voor de mogelijke verwoesting van de rest van de aarde heeft gezorgd, een beangstigend beeld. De inwoners van Almere zijn dan ook wel bang, maar ze gaan niet bij de pakken neerzitten en buigen zich naar hun nieuwe leefsituatie. De gezamenlijke strijd tegen het water zorgt voor een wij-gevoel (Jensen 12), de inwoners van Almere zijn een gemeenschap en ze voelen zich door die gezamenlijke verbonden met hun stadsgenoten, al kennen ze ze niet allemaal persoonlijk (Anderson). Dorrestein houdt hiermee de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in stand. In *KliFi* komt de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit eveneens naar voren, maar in dit boek worden bij deze relatie wel meer kanttekeningen geplaatst. Hoewel in *KliFi* zeker personages zijn bij wie het gevoel van meesterschap over het water als deel van de Nederlandse identiteit sterk aanwezig is, komt er in dit boek ook veel twijfel naar voren en wordt dit meesterschap bovendien ironisch beschreven. Jákob probeert zich wel vast te houden aan zijn waterboeken, maar hij is vooral van slag door de manier waarop er met de overstroming van de Kuil wordt omgegaan. Het wordt al snel duidelijk dat het geliefde en beroemde meesterschap over het water er niet voor iedereen is, slechts voor de bovenste laag van de bevolking. De vraag is daarnaast of dat meesterschap eigenlijk wel bestaat, of slechts een illusie is. Van Dis zet vraagtekens bij dit gevoel van meesterschap en laat zien dat het zomaar ernstig mis kan gaan. Het meesterschap brokkelt af.

5. Afbrokkeling & Onzekerheid

Na een periode van veel vooruitgang en optimisme op het gebied van de strijd tegen het water, breekt nu een meer onzekere tijd aan. Door klimaatverandering dreigen vele gevaren, waaronder zeespiegelstijging en het breken van de dijken (Milieudefensie). Terwijl verwacht zou worden dat een land als Nederland heel erg zijn best zou doen om klimaatverandering tegen te gaan, omdat wij als een van de eersten van die zeespiegelstijging de dupe worden, blijkt dit niet zo te zijn. Er wordt nog altijd veel geleund op het idee van het meesterschap over het water, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk en ook al eerder in dit onderzoek. Wanneer er vanuit gegaan wordt dat er voor ieder probleem een technologische oplossing bestaat, vervalt namelijk de noodzaak om kritisch naar menselijk gedrag te kijken (Jensen 2020, 13). Toch groeit het besef dat er meer gedaan moet worden om klimaatverandering tegen te gaan en dat zeespiegelstijging een reële bedreiging voor Nederland is. Dit besef is ook terug te vinden in de hedendaagse literatuur. In steeds meer fictie komt klimaatverandering voor, als onderwerp of als setting. In werken als *Het tegenovergestelde van een mens* van Lieke Marsman en *De nieuwe rivier* van Eva Meijer gebeurt dit heel expliciet, maar ook in heel andersoortige werken speelt klimaatverandering op de achtergrond een rol. Ook in de drie gelezen romans gaat het op de een of andere manier over klimaatverandering. In hoeverre in deze boeken nog geleund wordt op dat meesterschap is besproken in het vorige hoofdstuk. Dit hoofdstuk focust zich op de afbrokkeling van dat meesterschap, op de terugkeer van de angst voor het water. Zorgt die terugkeer van angst voor het water opnieuw voor verbinding, voor een wij-gevoel (Jensen 2018, 12)? Is ook in de hedendaagse speculatieve fictie dat groeiende besef te vinden, of blijft men hangen in het idee en de mythe van maakbaarheid en meesterschap?

5.1 Overstroming en protest in *KliFi*

5.1.1 Sociale stratificatie

De bevolking van de republiek Nederland in *KliFi* bestaat uit verschillende sociale lagen. Dit wordt zichtbaar als De Kuil overstroomt, een laaggelegen plek in Nederland waar veel armere mensen en immigranten wonen. Het gebrek aan aandacht voor deze ramp en deze groep mensen is schokkend, vindt ook Jákob Hemmelbahn, hoofdpersoon van het verhaal. Jákob behoort zelf tot een hogere laag van de bevolking: hij heeft gestudeerd, is zeer belezen en woont in een mooi huis op een terp: zijn voeten blijven droog. Hij maakt de overstroming wel van dichtbij mee:

“Zijn terp bleef gespaard, maar nog geen kwartier rijden van zijn huis was een dijk doorgebroken en een heel dorp weggespoeld, een dorp dat iedereen De Kuil noemde en dat op geen enkele kaart stond. Geen landelijk journaal of grote krant besteedde er aandacht aan. Als de drenkelingen niet voor zijn deur hadden gestaan, als het leger niet gewonden en lijken naar zijn erf had gebracht en er geen tenten in zijn uitzicht zouden zijn geplaatst, als de soldaten niet zo brutaal waren opgetreden, als hij zelf niet iemand miste die door het water gegrepen was - ach, dan was zijn sluimerende woede mogelijk niet gewekt. Maar nu kon hij niet anders: deze leugen moest worden bestreden.” (Van Dis 19)

Al zijn Jákobs motieven niet bepaald altruïstisch te noemen, hij springt wel in de bres voor zijn buurtgenoten. Hij vindt het niet kunnen dat er deze watersnoodramp verzwegen wordt en schrijft uit protest een pamflet: *KliFi*. “Een naam die de jeugd moest aanspreken én een steek onder water naar de klimaatontkenners” (20).

Duidelijk is dat in de republiek Nederland niet iedereen gelijk is: het meesterschap over het water is niet voor iedereen bestemd. De rijkere inwoners zijn droog gebleven op hun terpen en in de steden en een dorp als De Kuil krijgt niet eens aandacht in de media na een verwoestende overstroming. Er is hier sprake van sociale stratificatie. Sociale stratificatie is de aanwezigheid van systematische en institutionele ongelijkheid, die generaties overschrijdt en voortduurt. Ongelijkheid

bij een generatie speelt door in de volgende enzovoorts. De mogelijkheden van een kind op jonge leeftijd zijn van grote invloed op de paden die hij/zij later zal kunnen bewandelen (Bottero 3). Dit is terug te zien in *KliFi*. De inwoners van De Kuil hebben niet de mogelijkheden gekregen zich op te werken in de maatschappij en ervaren daar de gevolgen van. Ze wonen op een onveilige plek en na een ramp worden ze behandeld als tweederangs burgers, met slechts de meest noodzakelijke hulp en geen uitzicht op de toekomst. De drenkelingen gaan dit zelf op den duur ook inzien en willen in actie komen. Waar Jákob actie wil voeren met woorden, voelen boer Kees en de drenkelingen meer voor fysieke actie. Ze besluiten te gaan protesteren door naar de televisiestudio's te rijden en daar van zich te laten horen. Ze proberen los te breken uit hun positie en zeggenschap terug te krijgen over hun levens. Op tractors gaan ze en onderweg zien ze wat voor verwoesting het noodweer nog meer heeft aangericht: "De schade op het platteland was veel groter dan het journaal had beweerd" (178). Ook de rest van het platteland verdient blijkbaar in deze maatschappij geen aandacht na een grote ramp. Het hele protest mondt uit in een grote mislukking, mensen worden opgepakt, raken gewond en ze bereiken de studio's nooit. Aan de situatie verandert uiteindelijk niets, Jákob schaamt zich voor zijn afzijdigheid. "Strompelde de terp af richting de rivier om zijn wanhoop weg te spoelen - aan de oever stond hij te huilen. Waarom had hij niet ingegrepen?" (182) Zoals altijd zoekt hij de steun van het water, maar dit keer helpt het niet.

5.1.2 Het onderwerp klimaatverandering

KliFi gaat over klimaatverandering, dat is duidelijk. De titel zegt het al: Klimaatfictie. Hoe komt het thema klimaatverandering naar voren in de roman? Het antwoord op deze vraag is niet eenvoudig. Het boek bestaat namelijk uit allerlei verschillende soorten teksten die elk hun eigen functie vervullen. In de ene wordt op een heel andere manier over klimaatverandering besproken dan in de ander, maar wat overheerst is het zoeken en de twijfel. "Wat deed ie verkeerd, was hij te voorzichtig? Hij, die zijn hele leven steun bij woorden had gezocht (...) en nu was hij bang voor rebellie." (173) Deze uitspraak zegt veel. Het gaat over Jákob, maar lijkt ook op Van Dis te slaan. Het is evident dat Van Dis iets over klimaatverandering wil zeggen met zijn boek, maar hij durft in *KliFi* nog geen harde uitspraken te doen. Het hele boek heeft een twijfelende en zoekende toon. Toch zit ook in die toon al veel inhoud en

is het boek uiteindelijk wel echt een pamflet en pleidooi voor meer doen tegen en meer schrijven over klimaatverandering. Dit boek opent deuren voor andere schrijvers om met het onderwerp aan de slag te gaan, althans Van Dis hoopt dat dat gebeurt. Van Dis voldoet met zijn boek zelf aan de wens van Amitav Ghosh in *The Great Derangement*, waarin hij fictieschrijvers oproept het probleem van klimaatverandering te vangen in fictie (NPO Radio1).

Zoals gezegd worden in *KliFi* allerlei verschillende tekstsoorten gebruikt. Het zijn delen uit het boek van Jákob, aantekeningen die hij maakt bij de verhalen van de drenkelingen, dagboekpassages en zelfs gedichten. De verschillende tekstsoorten hebben ook verschillende functies en ze belichten het verhaal van verschillende kanten. Zo heb je het lopende verhaal over Jákob, Kees en de gebeurtenissen op de terp, worden de dagboekpassages gebruikt om het over vroeger en de innerlijke belevingswereld van Jákob te kunnen hebben en worden met name in de aantekeningen van de drenkelingen en de gedichten de serieuze kwesties aangesneden. Hier gaat het vooral om klimaatverandering. De drenkelingen kijken op verschillende manieren naar de ramp die zich in De Kuil voltrokken heeft. Die verschillende stemmen krijgen in *KliFi* een plaats, wat door Mikhail Bahktin ook wel polyfonie wordt genoemd, en hebben elk hun eigen accent en manier van spreken. Jákob doet de verslaglegging van de getuigenissen van de drenkelingen die de dupe zijn geworden van de overstroming van De Kuil. Een van die drenkelingen is Dr. Horvath, een klimaatingenieur. Deze man voelt zich schuldig omdat hij en andere ‘klimaatknutselaars’ de wereld niet hebben kunnen redden (112). “Iedereen vertrouwde op ons, de technofixers” (112). Hier komt het techno-optimisme kort naar boven, maar het wordt ook meteen de grond ingetrapt, want het is mislukt. Zo zijn er nog veel meer stemmen, met elk hun eigen verhaal en kijk op de zaak. Ook klimaatontkenners komen aan het woord, er zijn mensen die vinden dat het goed gaat met de natuur (140). In verschillende tekstsoorten zijn verschillende stemmen te horen en wordt op allerlei manieren het probleem van klimaatverandering besproken. Jákob wordt wel gecensureerd, dus niet alles wat hij had willen zeggen staat erin. In bijvoorbeeld gedichten wordt de dreiging van het water beschreven, in dagboek aantekeningen uit Jákob zijn eigen zorgen en door de getuigenissen van de drenkelingen krijgt de lezer een veelzijdig beeld. Onder de oppervlakte sluimert wel dezelfde boodschap: pas op, het kan echt zomaar verkeerd gaan, is dit wat we willen? Met deze oproep en deze vragen opent het

boek deuren voor andere schrijvers die het onderwerp van klimaatverandering willen aansnijden.

5.2 Terug naar de basis in *Een horizon vol eilanden*

5.2.1 Angst voor het water

Tijdens Sephira's omzwervingen door Nederland komt ze door allerlei verschillende soorten gebieden, maar water is bijna overal. De moerassen van Het Groene Hart, de drijvende stad van de Palingvissers van Amsterdam, de Grote Slufter en natuurlijk de Eilanden. Terwijl het water zeker een bron van leven is en voor veel mogelijkheden voor de Nederlanders zorgt, brengt het ook gevaren met zich mee. Zeespiegelstijging en overstromingen, maar ook gevaarlijke diersoorten die enorm in aantallen zijn gegroeid. Zo is de zee zo goed als overgenomen door verschillende kwalensoorten, leven er reuzemoeralen en wonen er op de Grote Slufter nijlpaarden. Het is goed voor te stellen dat die verandering van de diepzee veel angst met zich meebrengt en ervoor zorgt dat de inwoners van het land zich liever niet te dicht in de buurt van het water wagen. Ook in het toekomstige Nederland van 2069 is het water nog altijd een vijand om te vrezen: "Toch hebben al die landen en stadstaatjes één ding gemeen: de dreiging van het wassende water." (43). Achterin *Een horizon vol eilanden*, na het verhaal over Sephira, staan beschrijvingen van de verhaalwereld van het boek. Hierin wordt uitgewijd over de broeikaswereld van 2069, de wereld waarin Sephira leeft. In deze beschrijving ligt de nadruk op de dreiging van het water en hoe het water de wereld veranderd heeft. "Het water bedreigt Nederland van twee kanten: de stijgende zee en de grote rivieren die door de toegenomen regenval voortdurend buiten hun oevers treden" (154). Dit ziltpunkverhaal draagt dus eveneens bij aan de constructie en instandhouding van de verankering van de strijd tegen het water in de collectieve voorstelling van de Nederlandse identiteit (Jensen 2018, 8). Het water is nog altijd iets om bang voor te zijn, misschien wel meer dan ooit tevoren.

5.2.2 Kritiek op technologie

In hoofdstuk 4 is besproken dat *Een horizon vol eilanden* over het algemeen een heel optimistisch boek vol met nieuwe technologieën is. Toch is er op die technologie ook kritiek, vanuit personages in het verhaal maar ook onder de oppervlakte. De inwoners van Het Groene Hart hebben alle technologie afgezworen en zijn teruggegaan naar hoe men in vroeger tijden leefde. Deze manier van leven vinden zij veel puurder en van de ‘getemde bliksems’ (Teng 32) moeten zij niks weten. Een interessante tegenstelling tot het high-tech leven dat Sephira leidt totdat zij in Het Groene Hart terechtkomt. “Niemand gebruikt elektriciteit. Het is een schokkende gedachte. Zonder elektriciteit valt er toch niet te leven?” (33). Er zit dus ook een keerzijde aan het meesterschap over het water door middel van technologie. Dit wordt duidelijk wanneer de groma van Gunter, de jongen die Sephira in Het Groene Hart ontmoet en met wie we ze een relatie krijgt, vertelt over de Vloed van 2036.

“In Nederland brak Dijk Europa op zestien plaatsen en vulde de vloedgolf het hele Wieringermeer. (...) De Vloeders haten alle levenden omdat ze verraden werden, belogen. De ministers beloofden dat ze rustig konden slapen, veilig achter de hoge en peperdure dijken. De experts bromden dat megatsunami’s een hype waren, pure sensatiezucht.” (74)

Hoewel technologie veel heeft gebracht en het leven in het toekomstige Nederland van *Een horizon vol eilanden* een stuk makkelijker maakt, heeft het te grote vertrouwen in die technologie dus ook voor veel verwoesting gezorgd. Dit geldt ook voor de stad Amsterdam, die volledig door het water is verzwolgen. De Palingvissers van Amsterdam bouwden op die plek hun nieuwe huis, Palinghaven. De inwoners van Palinghaven hebben ook hun twijfels bij technologie en zijn bovendien zo goed als zelfvoorzienend. Palinghaven is tevens de setting van de reality-soap ‘De Palingvissers van Amsterdam’, een serie die met name in de Belle van Zuylen ontzettend goed bekeken wordt. De inwoners van de enorme woontoren zwijmelen weg bij de oer-Hollandse gebruiken en bij de eenvoudiger manier van leven: ook zij verlangen af en toe terug naar een leven dat minder afhankelijk is van technologie. Opvallend is dat de personages uit de serie niet lijken te weten dat ze gefilmd worden, een andere keerzijde van technologie. Is hier sprake van inbreuk op de privacy? Of

weten de Palingvissers wel degelijk dat zij gefilmd worden en verdienen zij hier op deze manier veel geld aan? Het antwoord op deze vraag wordt in *Een horizon vol eilanden* in het midden gelaten.

5.3 Angst en onzekerheid in *Weerwater*

5.3.1 Dystopie

Weerwater is een dystopie. Het is geen rooskleurig toekomstbeeld, het verdwijnen van de wereld na een storm, Almere omringd door een dodelijke mist. Deze situatie brengt vanzelfsprekend veel angst en onzekerheid met zich mee en dat voelt de lezer dan ook het hele boek. Hoop, wanhoop, woede en twijfel wisselen elkaar af en ieder personage gaat hier op zijn/haar eigen manier mee om. Renate, de hoofdpersoon, haalt voldoening uit het schrijven over de stad en haar inwoners. Toch brengt ook dat verdriet met zich mee, want mensen hebben de meest trieste verhalen. Vele mensen zijn door het noodweer hun huis verloren en hebben familieleden die niet in Almere waren op het moment dat de mist verscheen. De lange tijd die het duurt voor er ook maar iets aan de situatie van de Almeerders verandert, maakt het er niet gemakkelijker op. Het is moeilijk hoop te houden als een situatie zo lang hetzelfde blijft. Mensen zijn bang voor de mist, aangezien iedereen die erin is gegaan nooit meer is teruggekeerd. Die angst voor het water en voor de mist zorgen wederom wel voor een gevoel van verbondenheid, een wij-gevoel (Jensen 2018, 12). De inwoners van Almere zijn in heel letterlijke zin volledig op elkaar aangewezen en dat brengt ze dichtertot elkaar. Dorrestein gebruikt *Weerwater* op deze manier om de band tussen de strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit nogmaals te versterken. De manier waarop meesterschap over het water voor verbinding kan zorgen, zo doet ook de angst voor het water dat.

Wat ook angst en onzekerheid oplevert, is dat op een gegeven moment de stroom uitvalt. Met het uitvallen van de stroom, rijst ook de vraag of het gemaal er ook mee opgehouden is. “De Blocq van Kuffeler, het gemaal dat in Almere decennialang voor droge voeten had gezorgd. (...) En stel dat Almere begon onder te lopen, en dat leek slechts een kwestie van uren of dagen, waarheen moesten de

bewoners dan in godsnaam worden geëvacueerd?” (Dorrestein 54). Het vertrouwen in de technologie, in het meesterschap, in de Nederlandse waterwerken neemt door deze onverklaarbare natuurramp snel af. Onzekerheid, dat is wat er overblijft.

5.3.2 Religie

Op een gegeven moment gebeurt er iets in *Weerwater* dat voor een opleving van hoop en vreugde zorgt. Er wordt namelijk een kindje gevonden in het Weerwater en niemand weet (van) wie ze is. Als Mozes in het mandje is daar opeens een kind, een kind in een stad waar sinds het verschijnen van de mist geen vrouw zwanger is geworden. Speculatie over de herkomst van het kind zorgt voor een nieuwe taak voor de Almeerders en dit kind geeft iedereen hoop.

“Het Weerwater, waar we de baby uit hadden gevist, had voor de ramp in open verbinding met de buitenwereld gestaan. Sinds de mistwal was neergedaald, waren we het bestaan van het Gooimeer, het IJmeer en het Markermeer bijna vergeten. Maar op de oever van een van die meren, het kon niet anders, moest Ally om onbekende redenen door iemand in haar tonnetje zijn gezet en aan het water zijn meegegeven.” (228)

Dit Bijbelse tafereel zorgt voor hoop bij de Almeerders. Als het kindje de stad in is komen drijven, moet het ook mogelijk zijn de stad te verlaten. Door deze gedachte breekt er al snel paniek uit in de stad. Iedereen probeert boten te repareren en maakt zich klaar om te vertrekken. Maar de manier waarop dit zou moeten kunnen blijft een raadsel. Dit beeld van een kindje in een mandje op het water is een interessant beeld, een beeld dat in verhalen over de watersnoodrampen van vroeger vaak naar voren komt (Jensen 2018 21). Watersnood is heel goed te koppelen aan religie, concludeert ook Jensen in *Wij tegen het water*. De verhalen over de strijd tegen het water hebben religieuze wortels, in alle is de godsdienstige moraal aan te wijzen (22). De teksten over watersnoodrampen zijn doordrongen van de boodschap dat de almachtige God aan het roer staat. De strijd tegen het water is opgelegd door God, de wonderbaarlijke reddingen komen door Gods goedheid en de rampen zijn een straf voor de ongehoorzame mensheid. Dit gevoel komt in *Weerwater* weer enigszins terug. De

Almeeders zijn op zichzelf aangewezen, maar worden nu verblijd met de komst van een kindje. Dat belooft voorspoed en de mogelijkheid op redding, God brengt hoop.

5.4 Meesterschap of geen meesterschap?

In dit hoofdstuk is de afbrokkeling van het meesterschap over het water besproken. In de hedendaagse speculatieve fictie is te lezen dat de angst voor het water is teruggekeerd. Het vertrouwen van Nederlanders op de kunde van hun landgenoten als het gaat om het in stand houden van dijken en het behouden van droge voeten is ontzettend groot, maar niet eindeloos. Met de dreiging die klimaatverandering met zich meebrengt, is het belangrijker dan ooit om te beseffen dat het ook mis zou kunnen gaan. De drie gelezen romans snijden deze onzekerheid alle drie aan, de een explicieter dan de ander. *KliFi* is heel duidelijk: het komt op deze manier niet goed, de nabije toekomst ziet er niet rooskleurig uit. Te veel vertrouwen hebben zal niet werken, het is belangrijk ook te twijfelen en vragen te stellen en dingen anders te gaan doen. Deze twijfel wordt zichtbaar door de verschillende tekstsoorten en verschillende stemmen die in het boek naar voren komen (Bahktin). *Weerwater* laat zien wat er kan gebeuren als alle zekerheden wegvallen, als mensen weer alleen op elkaar aangewezen worden, zonder de steun van technologie. Daar komt veel angst bij kijken, maar het boek uit ook hoop voor de mensheid en dat die ook onzekerheden zou kunnen doorstaan. Die hoop houdt de mythe rondom de gezamenlijke strijd tegen het water in stand (Jensen 2018). *Een horizon vol eilanden* is het meest optimistische verhaal als het gaat om de omgang met klimaatverandering, maar het is ook het boek waarin Nederland niet meer lijkt op het Nederland van nu. Het snijdt dus zeker wel aan dat klimaatverandering gevolgen zal hebben, maar heeft geen oordelen over of dat al dan niet wenselijk zou zijn. Toch zijn er ook in *Een horizon vol eilanden* veel mensen die vinden dat technologie niet de oplossing voor alles is en die bang zijn voor het wassende water. Die angst voor het water en de strijd ertegen zorgen ook in de broeikaswereld van 2069 voor een gevoel van verbondenheid: “Alles hangt samen, beseft ze nu. Heel de wereld is een reusachtig en lichtend web van samenwerkende mensen geworden” (Teng 135).

6. Conclusie

Dit onderzoek heeft laten zien hoe in hedendaagse speculatieve fictie de tweeledige relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit wordt geconstrueerd en wordt aangetoond. Aan de ene kant is er het meesterschap en aan de andere kant de angst voor het water. De strijd tegen het water is wezenlijk onderdeel van de Nederlandse identiteit en deze wordt versterkt en bevestigd door verhalen (Jensen 2018) zoals de drie voor dit onderzoek gelezen romans. Waar vroeger vooral de angst voor het water zorgde voor een nationaal wij-gevoel, veranderde dit in een gevoel van meesterschap en trots. Dat meesterschap komt nu enigszins op losse schroeven te staan, door de gevolgen van klimaatverandering. Extreme regenbuien, zeespiegelstijging, het breken van dijken: alle zorgen ervoor dat Nederlanders weer banger voor het water geworden zijn. Dit gevoel zal de komende tijd waarschijnlijk blijven groeien, met het besef dat technologische hoogstandjes niet voor alles de oplossing zijn.

De verwachting was dat vooral *Een horizon vol eilanden* de mythe rondom het meesterschap over het water in stand zou houden, dat er in *Weerwater* meer angst voor het water zou zijn en dat *KliFi* het meest kritisch zou zijn op dat vermeende meesterschap. Deze verwachting is deels uitgekomen, maar opvallend is dat die mythevorming rondom het meesterschap en rondom de gezamenlijke strijd tegen het water ook juist in *Weerwater* sterk naar voren kwam. De manier waarop de inwoners van Almere samenwerken is bijna bovenmenselijk en is een duidelijk voorbeeld van hoe literatuur de relatie tussen de strijd tegen het water en de Nederlandse identiteit in stand kan houden en zelfs kan versterken. Met de Almeerders als overwinnaars, de vermoedelijk enige overgeblevenen op aarde, en de ultieme maakbare stad Almere als setting, draagt *Weerwater* bij aan de mythe. *Een horizon vol eilanden* is daarentegen kritischer op dit meesterschap dan verwacht. In het verhaal zijn voorbeelden aan te wijzen van groepen Nederlanders die tegen de technologische vooruitgang zijn en die terugverlangen naar hoe het vroeger was. Toch gaat het in de ziltpunkroman wel voornamelijk om de vindingrijkheid en het optimisme van de hoofdpersoon, Sephira. De inwoners van de broeikaswereld hebben zich neergelegd bij hun veranderde omgeving en maken er het beste van. Dit

techno-optimisme is kenmerkend voor sciencefiction en daarmee ook voor ziltpunk. *KliFi* is inderdaad de meest kritische roman van de drie. Het boek plaatst veel vraagtekens bij het zogenaamde meesterschap, waarvan een deel van de bevolking nog volledig doordrongen is. De overstroming van De Kuil en de allesbehalve adequate manier waarop hiermee door de regering van de republiek Nederland wordt omgegaan, is voor Jákob Hemmelbahn de reden om in de pen te klimmen. Hij kan niet meer vertrouwen op het water, op zijn waterboeken: “Wat had hij nog aan zijn verzameling? Zijn huis rook naar matras, lysol en laarzen, zijn erg naar modder en dood. Geen kennis over water spoelde dat schoon” (Van Dis 115). De roman *KliFi* doet, als een soort pamflet, een opzet voor een nieuw gevoel van urgentie, het is tijd om dingen anders aan te pakken en literatuur kan hierin een bepalende rol spelen.

Bij dit onderzoek zijn ook enkele kanttekeningen te plaatsen. De eerste is dat het slechts een klein onderzoek bedraagt en er slechts drie hedendaagse speculatieve romans zijn bestudeerd. Om hardere uitspraken te kunnen doen over het spanningsveld tussen meesterschap over en angst voor het water in hedendaagse speculatieve fictie zou een groter corpus genomen moeten worden. Interessant zouden werken kunnen zijn die door de literatuurkritiek specifiek als ‘klimaatfictie’ worden bestempeld, of werken die zich niet in Nederland afspelen om zo te controleren of dit spanningsveld gebonden is aan een Nederlandse setting, of dat het grenzen overschrijdt. Een andere belangrijke opmerking is dat de schrijvers van de drie gekozen romans allemaal uit ongeveer dezelfde generatie komen. Dorrestein is in 2018 overleden en is 64 jaar geworden, Teng is 69 en Van Dis 74. Dit geeft wellicht een vrij eenzijdig beeld en een corpus bestaande uit bijvoorbeeld millennial-auteurs zou een andere conclusie kunnen betekenen. Voor nu was dit dus een eerste opzet voor het onderzoek naar de relatie tussen het water en de Nederlandse identiteit in hedendaagse speculatieve fictie, in navolging van het onderzoek van Jensen over dit onderwerp.

Literatuurlijst

Primaire literatuur

Dis, Adriaan, van. *KliFi. Woede in de Republiek Nederland*. Amsterdam: Atlas Contact, 2021.

Dorrestein, Renate. *Weerwater*. Amsterdam: Uitgeverij Podium, 2015.

Teng, Tais. *Een horizon vol eilanden*. Den Haag: Milieufederatie Zuid-Holland, 2009.

Teng, Tais & Jaap Boekestein. *Orkaanhoeders & Dijkenfluisteraars*. Rijen: Uitgeverij Macc, 2018.

Secundaire literatuur

Andersen, Gregers. *Climate Fiction and Cultural Analysis. A New Perspective on Life in the Anthropocene*. Londen/New York: Routledge, 2020.

Anker, Jan-Willem. 'Waar blijft de Nederlandse klimaatroman?' *Collateral*. vol. 19, 2018.

Bakhtin, Mikhail. *Problems of Dostoevsky's poetics*. Vol. 8. U of Minnesota Press, 2013.

Besamusca, Emmeline & Jaap Verheul (ed.). *Discovering the Dutch. On Culture and Society of the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

Bodegom, Fiep, van. 'Wat is een klimaatroman?' *De Nederlandse Boekengids*, vol. 4, 2017.

Bottero, Wendy. *Stratification: Social division and inequality*. Routledge, 2004.

Bould, Mark, Andrew M. Butler, Adam Roberts & Sherryl Vint, red. *The Routledge Companion to Science Fiction*. Londen/New York: Routledge, 2009.

Coates, Ben. *Why the Dutch Are Different. A Journey into the Hidden Heart of the Netherlands*. Londen/Boston: Nicholas Brealey Publishing, 2015.

Craps, Stef & Mahlu Mertens. 'Klimaatfictie in de Lage Landen?' *rekto:verso*, 27-02-2019.
<https://www.rektoverso.be/artikel/klimaatfictie-in-de-lage-landen>. Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Dam, van, Petra J. E. M. *De amfibische cultuur. Een visie op watersnoodrampen*. Oratie 29 oktober 2010 Vrije Universiteit. Amsterdam: 2010.

<https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/2747480/De+amfibische+cultuur+versie+DARE.pdf>.
Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Dorleijn, Gillis, Dirk De Geest, and Peter Verstraeten. *Literatuur*. Amsterdam University Press, 2017.

Garrard, Greg. *Ecocriticism*. Oxfordshire/New York: Routledge, 2004.

Garrard, Greg. *The Oxford Handbook of Ecocriticism*. Oxford University Press, 2014.

Ghosh, Amitav. *The Great Derangement. Climate Change and the Unthinkable*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.

Hobsbawm, Eric, and Terence Ranger, eds. *The invention of tradition*. Cambridge University Press, 2012.

“Holland.com” website voor toeristeninformatie Nederland, pagina ‘Nederland Waterland’.

https://www.holland.com/be_nl/toerisme/reisinspiratie/traditioneel/nederland-waterland-4.htm

Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Jensen, Lotte. *Vieren van vrede. Het ontstaan van de Nederlandse identiteit, 1648-1815*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2016.

Jensen, Lotte. *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2018.

Jensen, Lotte. “De strijd tegen het water in woord en beeld”. *Welke verhalen vertellen we? Narratieve strategieën rondom waterbeheer en zeespiegelstijging*. Redactie Lotte Jensen & Adriaan Duiveman. Radboud Universiteit, 2020, pp. 6-13.

Johns-Putra, Adeline. “Climate change in literature and literary studies: From cli-fi, climate change theater and ecopoetry to ecocriticism and climate change criticism”. *WIREs Clim Change*, vol. 7, 2016, pp. 266–282.

“Klimaat- en energieverkenning (KEV) 2020.” *Planbureau voor de Leefomgeving*, 30 oktober 2020, <https://www.pbl.nl/nieuws/2020/klimaat-en-energieverkenning-2020-behalen-urgenda-reductiedoel-20-onzeker-kabinetsdoel-2030-nog-niet-in-zicht>. Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Krznaric, Roman. *The good ancestor: how to think long term in a short-term world*. Random House, 2020.

NPO Radio 1. *interview met Adriaan van Dis*, 28 februari 2021.

<https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nieuwsweekend/a3019f2e-936a-45be-93d7-164d22705a13/2021-02-20-klifi-woede-in-de-republiek-nederland> Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Pieterse, Saskia. "De Toekomstroman". *Hard//hoofd*, 10-12-2004.

<https://hardhoofd.com/de-toekomstroman/>. Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Pleij, Herman. *Moet nog steeds kunnen. Op zoek naar een Nederlandse identiteit*. Amsterdam: Prometheus, 2016.

Sociaal en Cultureel Planbureau. "Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport". Den Haag: Uitgeverij SCP, 2019.

Spui25. "Klimaatfictie: hoe verhalen een onwaarschijnlijke werkelijkheid voorstelbaar maken". 5 november 2020. <https://spui25.nl/programma/klimaatfictie>. Geraadpleegd op 16 juli 2021.

Trexler, Adam & Adeline Johns-Putra. "Climate change in literature and literary criticism". *Change*, vol. 2, 2011. pp. 185-200.

VanderMeer, Jeff, and S. J. Chambers. *The Steampunk bible: an illustrated guide to the world of imaginary airships, corsets and goggles, mad scientists, and strange literature*. Abrams, 2012.

White, Colin & Laurie Boucke. *The Undutchables. An observation of the Netherlands: its culture and its inhabitants*. 3rd Edition. Oakhurst, California: White-Boucke, 2005.